

Fakultet for humaniora, samfunnskunnskap og lærerutdanning

«dit du går, følger jag med»

En analyse av Astrid Lindgrens Bröderna Lejonhjärta (1973) med utgangspunkt i den doble tiltale.

Nora Karine Narvestad

NOR-3983 Masteroppgave i nordisk litteratur ved lektorutdanningen. November 2020

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
2	KORT OM ASTRID LINDGREN	3
2.1	SYKDOM OG DØD I FORFATTERSKAPET	3
2.2	HANDLINGSREFERAT	5
2.3	FILMATISERINGEN	6
2.4	DØDSANNONSER	7
3	TIDLIGERE FORSKNING	8
3.1	MASTEROPPGAVER	11
3.2	MOTTAKELSEN	12
3.3	LINDGREN'S UTTALELSER OM SKORPANS DØD	13
4	TEORI OG METODE	15
4.1	BARNLITTERATURENS AMBIVALENS	15
4.2	FANTASY FOR BARN.....	17
4.3	SYKDOMSLITTERATUR FOR BARN.....	19
4.4	METODE	19
5	BRÖDERNA LEJONHJÄRTA SOM SYKDOMSFORTELLING	21
5.1	SYKDOMMEN	21
5.2	SORGEN OG DEN DOBLE ROLLEN	24
5.3	DET MAGISKE INNSLAGET OG PASSASJEN	26
5.4	FORSTÅELSE AV DEN SEKUNDÆRE VERDEN	29
5.5	LUFTEN OG FRIHETEN	31
5.6	SKORPANS UTVIKLING	33
5.7	NANGILIMA - EN NY SEKUNDÆRVERDEN.....	35
6	BRÖDERNA LEJONHJÄRTA SOM POLITISK TEKST	38
6.1	TÖRNROSDALEN - DET OKKUPERTE LAND	38
6.2	MOTSTANDSBEVEGELSEN.....	39
6.3	JOSSI - FÖRRÄDEREN	40
6.4	TENGIL - BEFRIAREN	42
6.5	KATLA OG KARM.....	43
6.6	SLUTTSTRIDEN	45
6.7	BARNEPERSPEKTIVET	46

7	DIDAKTISK TILNÆRMING	48
8	KONKLUSJON.....	50
9	BIBLIOGRAFI.....	51
10	VEDLEGG	56

Forord

Det er mange som fortjener en takk for at jeg nå er ferdig med min masteroppgave.

Takk til min veileder Henrik Johnsson for god, konstruktiv og rask tilbakemelding, for å ha introdusert meg til forskningsgruppen HAS og behandlet meg som en kollega. Takk for at du alltid har vist forståelse og hatt troen på oppgaven min.

Takk til min søster Vilde, for at du har hjulpet meg når jeg står fast, både i oppgaven og i livet generelt. Takk for at du alltid er der for meg.

Takk til Far for alle telefonsamtalene, og for at du heier på meg.

Takk til mamma og pappa for livet, for kost og losji, og for omsorgen.

Takk til Mari for at du har troen på meg, og for at du får meg med ut på tur.

1 Innledning

Vad är hemligheten med ett författarskap som har en sådan förmåga att fånga både barn och vuxna? Längre har jag trott att den sitter i språket [...] Men det är ett faktum att också klantiga översättningar av hennes böcker tänder läsarna. Allt sitter alltså inte i språket: snarare i hennes livsvision och skrivsätt i mera vid mening. Något grönskande vitalt, något kvickt och kavat, något ömt vädjande rör hemliga strängar hos läsaren. (Edström, 1992a, s. 7)

Astrid Lindgren (1907-2002) er en av de mest innflytelsesrike og banebrytende barnebokforfatterne etter andre verdenskrig. Hun bidro i betydelig grad til å heve barnelitteraturens status, og er i dag Sveriges mest oversatte forfatter (Bjørvand, 2020). I 2005 ble Astrid Lindgrens arkiv, i det Kungliga Bibliotek, ført opp på UNESCOs liste over arkiv og dokumenter som er av verdi for hele menneskeheten (Barnboken, 2005, s. 4).

Da *Bröderna Lejonhjärta* kom ut i 1973 var Lindgren en godt etablert forfatter, og verket er en av hennes mest kjente. Boka befinner seg i den barnelitterære kanon, men gjennom sin doble tiltale skaper den begeistring hos både barn og voksne, og preger samfunnet den dag i dag. I boka tematiseres eksistensielle spørsmål, slik som sykdom og død, på barns premisser. Temaene er relevante på tvers av generasjoner, samtidig som de har en tendens til å være tabubelagte, ikke bare for barn, men også for voksne. Lindgren tar opp disse temaene på en måte som barn forstår og kjenner seg igjen i. Ved å introdusere slike temaer i barnelitteraturen, bidrar man til å ufarliggjøre dem, og skaper et rom for barna til å stille de spørsmålene de sitter inne med.

Selv om jeg er født 20 år etter *Bröderna Lejonhjärta* kom ut, har jeg vokst opp med Astrid Lindgrens karakterer; jeg har ledd av Emils ulike sprell, vært imponert av Pippis rettferdighetssans, og blitt glad i naturen sammen med Ronja. Som barn var jeg oppslukt av både bøkene og filmene. Gjennom emnet *Skandinavisk barnelitteratur* fikk jeg lest *Bröderna Lejonhjärta* på nytt i voksen alder, og det overrasket meg hvor annerledes boka var enn det jeg husket fra jeg var liten. Dette gjorde meg nysgjerrig på litteratur for barn og voksne, kalt allalderlitteratur. Samtidig som jeg tok emnet *Skandinavisk barnelitteratur*, hadde jeg et emne som omhandlet *Norge under andre verdenskrig*. Dette gjorde at jeg fikk øynene opp for den

politiske tematikken i *Bröderna Lejonhjärta*, og den personlige og informative krigsdagboka¹ til Lindgren gjorde meg enda mer nysgjerrig på dette temaet.

I emnet *Sykdom i skrift* ble jeg bevisst på hvordan sykdom omtales i litteraturen og i samfunnet. Hos forskningsgruppen Health, Art and Society (HAS), har min interesse for sykdomslitteratur økt ytterligere, gjennom ulike foredrag og spennende tverrfaglige samtaler med litteraturvitere, medisinere og sosiologer. Forskning på sykdomslitteratur innenfor barnelitteratur er forholdsvis mangelfull, som er noe av grunnen til at jeg ønsker å undersøke disse forskningsfeltene nærmere.

Jeg vil utforske følgende problemstilling: Hvordan viser den doble tiltale seg i Astrid Lindgrens *Bröderna Lejonhjärta*? I oppgaven vil jeg gi en kort presentasjon av Astrid Lindgren, hennes påvirkning på samfunnet, krigsdagboka og hennes forfatterskap særlig med hensyn til temaene sykdom og død. I den teoretiske delen av oppgaven redegjør jeg for allalderlitteratur, fantasy for barn og sykdomslitteratur for barn. Jeg vil vise hvordan den doble tiltale manifesteres i to ulike narrativ, henholdsvis som sykdomsroman og politisk tekst. For å gjøre dette har jeg delt den litterære analysen i to deler. I den første delen ser jeg på verket som en sykdomsformidling. Der tar jeg for meg sykdomsfortellingen som en rammefortelling, og trekker inn humanvitenskapelig sykdomsforskning. I den andre delen gjør jeg en kontekstualiserende lesning ved at jeg trekker paralleller mellom *Bröderna Lejonhjärta*, Astrid Lindgrens krigsdagbok og tendenser fra andre verdenskrig. Dette utenomtekstlige perspektivet åpner opp for nye perspektiver og aspekter ved *Bröderna Lejonhjärta*, som man tidligere ikke har undersøkt i noe større grad. Jeg vil drøfte hvordan den politiske lesingen gir boka en ekstra dimensjon tiltenkt den voksne leseren, mens sykdomsperspektivet og døden er rettet mot barnet som leser, ved hjelp av sjangeren fantasy. Jeg vil argumentere for at boka, uavhengig av perspektiv, evner å ivareta både den voksne leseren og barneleseren.

¹ Lindgren skrev 17 dagbøker under andre verdenskrig, og utdrag fra disse er samlet i verket *Krigsdagböcker 1939-1945* (2015). Selv kalte hun dem 'Krigsdagboken' (Lindgren, 2015, s. 14). Oppgaven vil derfor omtale krigsdagbøkene i singular.

2 Kort om Astrid Lindgren

Astrid Lindgren var samfunnsengasjert, og under andre verdenskrig skrev hun dagbøker som hun fylte med notater, avisutklipp og avskrifter (Lindgren, 2015, s. 5). Dagbøkene er utgitt i verket *Krigsdagböcker 1939-1945* (2015). Under krigen jobbet hun som brevgransker for etterretningstjenesten i det svenske forsvaret. Det innebar å sensurere andres brev, for å forhindre at statshemmeligheter skulle falle i feil hender. Det ga henne et unikt innblikk i krigshverdagen utenfor landets grenser, inkludert nabolandet Norge (Lindgren, 2015, s. 8).

Under krigen fikk Lindgrens datter lungebetennelse, og i krigsdagboka skrev Lindgren: «Jag är så trött och förtvivlad över hennes eländiga hosta och dåliga allmäntillstånd, så att just nu bekymrar det mig mera än hela världskriget» (Lindgren, 2015, s. 137). Lindgren forteller historier til datteren for å gi henne annet å tenke på enn å være syk. Gjennom krigsårene underholdte Lindgren også besøkende barn med ulike fortellinger, for selv i den skjermede delen av verden var det behov for underholdende og fantastiske historier.

Lindgren var ikke bare en forfatter, men et ikon og en avgjørende stemme i samfunnet. Hun engasjerte seg blant annet i svensk skattepolitikk², kjempet for dyrevelferd, og bidro til at Sverige ble det første landet som forbød fysisk og psykisk vold i barneoppdragelsen (Bjorvand, 2020). Hun har fått et barnesykehus oppkalt etter seg,³ og i 2002 opprettet den svenske regjeringen Astrid Lindgren Memorial Award, ALMA-prisen⁴, for å understreke hva hun har betydd for litteraturen og for samfunnet.

2.1 Sykdom og død i forfatterskapet

Lindgren skrev om fundamentale følelser; slik som redsel, sorg, og glede. Hennes forfatterskap dekker hele skalaen. Fra fortellinger om lykkelige barn som stadige har nye påfunn og utforsker verden rundt dem, til ensomme, lengtende eller syke barn. I Lindgrens

² I artikkelen «Pomperipossa i Monismanien» (1976) kritiserte Lindgren den svært høye marginals-katten i Sverige. Da hun uttalte at hun ikke lenger kom til å stemme på sosialdemokratene, var det flere som fulgte hennes eksempel. Senere samme år tapte sosialdemokratene valget, og måtte gå av etter 44 år med makten (Bjorvand, 2020).

³ Astrid Lindgrens Barnsjukhus (Stiftelsen för Astrid Lindgrens Barnsjukhus, u.å).

⁴ Den prestisjetunge prisen er verdens største barne- og ungdomslitteraturpris. Den tildeles noen som holder et høyt kunstnerisk nivå, og bidrar til å styrke og øke interessen for god barne- og ungdomslitteratur (ALMA, u.å).

forfatterskap er det barnets fantasi som gjør livet lettere og hjelper dem å takle den kalde, triste og ensomme virkeligheten. Sykdomsmotivets funksjon i fremstillingen av døden er å gi barnet en følelse av håp og trøst, noe det gjør når barnekarakterene kommer til noe bedre. Det forunderlige, det fantastiske og det betryggende ved fantasien kommer også frem i *Bröderna Lejonhjärta*. Selv om *Bröderna Lejonhjärta* er den mest kjente av bøkene hennes som tematiserer sykdom og død, er motivet tilstede i mange av hennes fortellinger. Blant annet Skalle-Pers død i Ronja Rövardotter, Alfred som nesten dør av blodforgiftning i Emil i Lönneberga, og Kjell som har mistet søsteren sin i Nils Karlsson-Pyssling.⁵ I flere av hennes bøker møter vi barn som bruker fantasien for å komme ut av sin uutholdelige tilværelse, slik som omsorgssvikt, sykdom og død. Ifølge Per Beskow (1987, s. 53) gir Lindgren de syke og ensomme barna en blomstrende fantasi, slik at «De som saknar möjligheten att upptäcka världen och gemenskapen mellan människor kan i stället ströva kring fritt i sagans och fantasins förlovade land».

“I Skymningslandet” er en av fortellingene i samlingen *Nils Karlsson-Pyssling* (1949). Her møter vi den ensomme gutten Göran, som ikke lenger kan gå og bare ligger i sengen. Akkurat slik som Skorpan i *Bröderna Lejonhjärta* får ikke Göran fysisk oppleve noe annet enn innsiden av rommet han ligger på. Det er bare i skumringen at Göran får fly av sted til ‘Skymningslandet’. Fantasien og alt han får oppleve der, kompenserer for den triste tilværelsen og gjør den lettere å takle. Et annet ensom barn i Lindgrens litteratur er Bo Vilhelm Olsson i *Mio, min Mio* (1954), som hos sine fosterforeldre opplever omsorgssvikt. Han blir hentet av en ånd som tar han med til ‘Landet i Fjällan’, der faren hans, kongen, holder til. Her bestemmer han seg for å bli værende, og på samme måte som Skorpan vender han ikke tilbake til den virkelige verden. I samlingen *Sunnanäng* (1959) er barns ensomhet fremhevet. I “Junker Nils av Eka” møter vi dødssyke Nils, som i motsetning til Bo har en kjærlig familie. Han drømmer seg bort i feberfantasien, der han må redde en konge. Her er det tydelig at hans nye rom og slottet som er avbildet på rullegardinen, er med på å skape fantasiens tilværelse og lette sykdomsforløpet. På samme måte som Skorpan trer Nils inn i en helterolle, som bidrar til en utviklingsprosess som forbereder han på den nærstående døden. I “Sunnanäng” møter vi foreldreløse Mattias og Anna, som på samme måte som Bo, er overlatt til voksne som ikke liker eller bryr seg om dem. Verden er grå og trist, og det er ingen håp i

⁵ *Ronja Rövardotter* (1981), *Nya hyss av Emil i Lönneberga* (1966), *Nils Karlsson-Pyssling* (1949).

den virkelige verden. Det er først når søskenparet går gjennom den magiske porten inn til Sunnanäng at de opplever glede. Det første de ser er et blomstrende kirsebærtre, akkurat som i Körsbärsdalen i Nangijala, og kontrasten mellom den virkelige verden og paradiset Sunnanäng er markant. Her er det alltid vår, og en mor som gir omsorg til alle barn. Dødsmotivet blir veldig tydelig på slutten. Anna snakker om hvor kaldt det er, og idet de kommer til Sunnanäng bestemmer de seg for å aldri vende tilbake til den grå, kalde virkeligheten. Ved å stenge porten sørger de for at den aldri kan åpnes mer, og forlater dermed den urettferdige og ugjestmilde tilværelsen. Boka ender med at barna velger det gode, trygge paradiset. I “Spelar min lind, sjunger min näktergal?” finner vi det samme forunderlige dødsmotivet, hvorpå lille Malin sørger over den triste tilværelsen på barnehjemmet. Eventyret avsluttes med at Malin forsvinner etter å ha gitt sin sjel til linden, slik at den kunne spille vakkert for de andre barna på fattighuset. Hun ofrer seg selv, for at de andre barna skal få oppleve noe vakkert. Denne oppofrelsen ser vi igjen gang på gang i *Bröderna Lejonhjärta*, der det er understreket at «det finns saker man *måste* göra, annars är man ingen människa utan bara en liten lort» (ss. 160-161).

2.2 Handlingsreferat

Bröderna Lejonhjärta handler om brødrene Karl (Skorpan) og Jonatan Lejon. De bor sammen med moren i en liten leilighet. Faren forlot da Skorpan var liten, og siden moren jobber hele tiden, er det storebroren Jonatan som tar seg av sin dødssyke lillebror. Skorpan er redd for å dø, men trøstes av storebroren som forteller om Nangijala, stedet man kommer til etter døden.

Når det bryter ut en brann i boligen deres, tar Jonatan lillebroren på ryggen og hopper ut av vinduet fra tredje etasje. Jonatan overlever ikke fallet, og kort tid etter gjenforenes brødrene i Nangijala. Her er Skorpan frisk, og til å begynne med er alt godt. Nangijala er delt inn i to daler; Körsbärsdalen og Törnrosdalen.⁶ Brødrene bor i Körsbärsdalen, der livet er fredelig, men den idylliske tilværelsen brytes opp av antagonisten Tengil. Han hersker over Törnrosdalen, og med soldater og kontroll over dragen Katla regjerer han med jernhånd. Brødrene er viktig i motstandskampen, og tar på seg oppdraget med å frigjøre motstandsmannen Orvar og avsløre forræderen. De vinner til slutt over Tengil, men Jonatan

⁶ Da oppgaven tar utgangspunkt i originalutgaven, vil de svenske navnene på karakterer og steder brukes.

blir brent av Katlas dødelige flammer. *Bröderna Lejonhjärta* ender med at Skorpan tar Jonatan på ryggen, og sammen hopper de i fossen, for å komme til et nytt dødsrike, Nangilima, stedet der intet ondt regjerer.

2.3 Filmatiseringen

Et stort antall av Astrid Lindgrens verk er blitt adaptert til film eller tv-serie, og den siste animasjonsfilmen kom ut i 2019 (Astrid Lindgren Aktiebolag, 2018). Med unntak av de to første filmadaptasjonene, har Lindgren skrevet alle manusene sine selv. Dette besluttet hun seg for etter at en regissør forsøkte å gjøre Pippi-filmen (1949) mer attraktiv for et voksent publikum, ved å legge til et forelsket par, noe som ikke var Lindgrens intensjon (Bjorvand, 2020).

Lindgren var involvert i adaptasjonene, som har ført til at de er forholdsvis like de litterære verkene. Adaptasjonene har bidratt til at Lindgrens historier og unike karakterer har nådd et enda større publikum. I filmen *Bröderna Lejonhjärta* har musikken og flere folkekjære skuespillere bidratt til dens utbredelse. Den ble filmatisert av regissøren Olle Hellebom (1977), der Lindgren skrev manuskriptet.

I filmatiseringen av *Bröderna Lejonhjärta* er det et tydelig skille mellom den realistiske hverdagen hvor Skorpan er syk og den fantastiske verden Nangijala. Visualiseringen av Skorpans tilværelse blir presentert i sepia, der fravær av farge symboliserer den triste hverdagen til Skorpan. Neste del, når Skorpan ankommer Nangijala, er det klare sterke farger, og han befinner seg ute i naturen hvor han kan både løpe og svømme. Vår innlevelse og identifikasjon til Skorpan blir styrt av bildeutsnittet. Vi møter han stadig i nærbilde, der ansiktet og følelsene er nærmere og dermed tydeligere. Storebroren Jonatan presenteres derimot i halvnære eller halvtotale bildeutsnitt (Engelstad A. , 2013, s. 81). Dette filmgrepet stemmer godt overens med bokas presentasjon av brødrene og leseren får innblikk i deres tanker og følelser.

2.4 Dødsannonser

Bröderna Lejonhjärta har satt sitt preg på og preger fortsatt verden. Boka er blitt sitert under politiske debatter i Sverige,⁷ og Kårsbärsdalen dannet utgangspunktet for en barnegravlund i Oslo.⁸ Lindgren mente barna hadde behov for trøst, og ønsket at Nangijala skulle være et bidrag til dette (Törnqvist E. , 1975, s. 30). Ordene «Vi ses i Nangijala» er ikke uvanlig å se i svenske dødsannonser. I en gjennomgang av dødsannonser fra 2003 til 2016 refererer ni dødsannonser til denne forunderlige plassen som Astrid Lindgren har skapt (se Vedlegg)⁹. Dødsannonsene omhandler barn og ungdom fra 1-19 år. Det mest vanlige å skrive er «vi ses i Nangijala», men formuleringer som «har lämnat oss... och kommit till Nangijala/...för ett liv i Nangijala», «men själen stannar i Nangijala» forekommer også. Fire av dødsannonsene skriver om sykdom, i form av «Tänk gärna på Barncancerförningen», «efter en längre tids sjukdom», «tack till all personal på Barn-IVA», eller omtaler personen som «Kämparnas Konung» og «Vår älskade fighter». Det er ikke uvanlig at noen som har dødd av sykdom, i all særegenhet av kreft, omtales som kjempere (Sontag, 2002, s. 65).

Det er unikt at man velger å trekke fram et imaginært sted fra en barnebok i dødsannonser. Det sier litt om hva dette verket har betydd og fortsatt betyr for mange. Setningen «Vi ses i Nangijala» er et løfte og en trøst, da de etterlatte sier på gjensyn, heller enn farvel. For dødssyke barn kan boka være en fin måte å starte en samtale om døden. *Bröderna Lejonhjärta* bidrar forhåpentligvis til å minske frykten for døden, akkurat slik Jonatan prøvde å gjøre for Skorpan, da han fortalte om Nangijala.

⁷ «Det finns saker som man måste göra, även om det är farligt. Annars är man ingen människa utan bara en liten lort». Sitatet er brukt i en debattartikkel om migrasjonspolitikken, og om hvor viktig det er å vise solidaritet til mennesker på flukt (Miljöpartiet, 2020).

⁸ Arkitekten Mette Melby hentet inspirasjon fra beskrivelsene av Kårsbärsdalen i utformingen av Vestre Gravlund i Oslo (Melby, 2017).

⁹ Dødsannonsene er anonymiserte, og vedlegget består derfor kun av utklipp fra dem.

3 Tidligere forskning

Lena Törnqvist skrev artikkelen “Rapport Astrid Lindgrens arkiv - nya forskningsmuligheter” (2011). Som daværende ansvarlig for Astrid Lindgrens arkiv på det Kungliga Biblioteket, så hun mange forskningsmuligheter i det enorme materialet. Der finnes alt fra førsteutkast på bøker, til brevkorrespondanser og tegninger som Lindgren har mottatt fra hele verden. Törnqvist (2011, s. 66) skriver at «Hittills har studiet av Astrid Lindgrens unika innflytande på vår kultur, självbild och vårt samhälle under 1900-talet bara inletts». Forskingen på Lindgrens litteratur er omfattende, men i forhold til hennes særegne posisjon i samfunnet og i litteraturen, burde forskningen vært av et mye større omfang.

En av forskningsmulighetene som Lena Törnqvist trekker fram er Lindgrens originalmanuskripter, som er lite forsket på. Dette kommer av at alle hennes førsteutkast og notater til bøkene er skrevet med melinsk stenografi¹⁰ (Törnqvist L. , 2011, s. 61), som færre og færre kan lese. Törnqvist (2011, s. 61) påpeker at Lindgrens stenografnotater kan bidra med ny innsikt, og henviser til et av notatene som har overskriften: «Lejonhjärta sista kapitlet ofärdig version». Et slikt prosjekt har nylig startet, der de skal studere et utvalg av Lindgrens originalmanuskripter. Prosjektet tilhører Svenska barnboks institutet, og skal vare i tre år, fra 2020 til og med 2022. I første omgang er *Bröderna Lejonhjärta* ett av de få verkene de har valgt å fokusere på (Svenska barnboks institutet, u.å.).

Den første som skrev en biografi om Astrid Lindgren var Margareta Strömstedt, med boka *Astrid Lindgren. En levnadsteckning* (1977). Her har hun intervjuet familie, venner og bekjente av Lindgren, og hovedpersonen selv har bidratt med svar. Den første omfattende studien av Lindgrens forfatterskap kom ikke før i 1992, da Vivi Edström gav ut *Astrid Lindgren: Vildtoring och lägereld*. Studien tar for seg blant annet sjangervalg, komposisjon og det kunstneriske arbeidet i flere av Lindgrens bøker. Det er særlig det estetiske med verkene som Edström vektlegger, og hun fremhever at barnelitteratur består av både avanserte, tekniske grep og fengende historier.

I essayet «Medmenschlighet i en tröstlös värld» (1987) trekker Klaus Doderer *Bröderna Lejonhjärta* fram som en politisk tekst, der ondskapen i Nangijala er et bilde på Hitlers barbari. Han mener Lindgren spredte optimisme med karakteren Pippi, som gjennom

¹⁰ Stenografi er en rask og effektiv skrivemåte, der man bytter ut bokstavene i alfabetet med særskilte symboler (SNL, 2019).

sin frie, medmenneskelige og eksentriske væremåte, opptrådte som en motsats til alt det vonde under andre verdenskrig. *Bröderna Lejonhjärta* ble et nytt bidrag mot ondskaben, ved at den forsvarer menneskelige verdier som medfølelse, frihet og kjærlighet (Doderer, 1987, s. 50). Ifølge Doderer (1987, s. 50) er det bare «den rena mänskliga medkänslan» som beskytter mot ondskaben, noe han mener *Bröderna Lejonhjärta* støtter opp under.

I tidligere forskning har det vært en trend å klassifisere *Bröderna Lejonhjärta* som en 'saga', eller en form for eventyr. I artikkelen «Om hur Astrid Lindgren utvecklar en personlig sagoform» (1987) sammenligner Hans Holmberg Lindgrens tidligere eventyr med bøkene, *Mio, min Mio* og *Bröderna Lejonhjärta*. Ifølge Holmberg har Lindgren i disse to bøkene skapt en helt ny eventyrsjanger, der hun skriver på en måte som bevisst åpner opp for ulike tolkninger. Det er ifølge Holmberg tvetydigheten mellom fantasien og det virkelige som skaper den doble tiltale, der den voksne leseren bruker egne erfaringer i tolkningen av boka, mens barnet leser inn en lykkelig slutt. Holmberg argumenterer for at Lindgrens skrivemåte tillater barnet å beholde sin uskyldige tolkning, og lar den realistiske vinklingen være forbeholdt den voksne leseren.

Anette Steffensen hevder også at Lindgren i *Bröderna Lejonhjärta* har skrevet seg inn i eventyrsjangeren, og på samme tid fornyet den. Hun argumenterer i artikkelen «Astrid Lindgrens eventyrform» (2001) for at verket er en sjangerblanding mellom eventyr og roman. Steffensen plasserer verket i den folkelige fortellertradisjonen ved å trekke fram muntligheten og fortellerens direkte kontakt med leseren. Det som skiller verket fra eventyrene er blant annet *jeg*-fortelleren, den sosiale konteksten og blandingen mellom fantasi og realisme (Steffensen, 2001). Egil Törnqvist trekker òg fram den sjangermessige tvetydigheten i «Astrid Lindgrens halvsaga: Berättartekniken i *Bröderna Lejonhjärta*» (1975). Han argumenterer for at verket er en blanding av folkeeventyr, detektiv/spenningsroman, i tillegg til at den har en realistisk-psykologisk dimensjon. Han påpeker at den *kan* leses politisk, men understreker at den ikke kan konkretiseres til en bestemt konflikt (1975, s. 18). Verket er blant annet koblet til Vietnamkrigen, muren mellom dalene har blitt sammenlignet med Berlinmuren, og Jonatan har blitt forbundet med Che Guevara (Edström, 1992a, ss. 245-246). Edström (1992a, s. 246) påpeker at disse ulike krigsassosiasjonene viser «hur allmängiltig boken är». Ifølge Egil Törnqvist (1975) handler den ikke om hvordan et samfunn bør styres, men om etiske valg og handlinger. Krigsdagboka til Lindgren har ikke vært tilgjengelig for mesteparten av den

tidligere forskningen, og gjennom å kontekstualisere krigdagboka med *Bröderna Lejonhjärta* kommer den politiske tematikken i boka frem på en ny måte.

Egil Törnqvist (1975) kritiserer de tidligere kritikerne for å ikke ta hensyn til det doble perspektivet, særlig i tolkningen av slutten. Ifølge Törnqvist gjør den naive leseren, barnet, en direkte lesning av boka, mens den voksne leseren har en dypere, mer sofistikert lesing. Törnqvist (1975, ss. 30-31) mener barnet ikke tolker slutten som et selvmord, fordi fokuset ikke er på døden, men på den forestående nye verden, og det at brødrene får holde sammen. En realistisk, sofistikert leser tolker, ifølge Törnqvist, Nangijala som en feberfantasi. Det vil si at Skorpan først dør på siste side, som vil si at han aldri tar selvmord, og gjør den tidligere kritikken grunnløs. Törnqvist mener trekkene fra eventyrene appellerer til barna, og den realistisk-psykologiske vinklingen er antatt å være mest tilgjengelig for den voksne leseren. Derimot påpeker Egil Törnqvist (1975, ss. 33-34) at den allmenne og grunnleggende tematikken; «broderskärleken, förtryckarmentaliteten, dödsproblematiken» appellerer til både barn, ungdom og voksne.

Tre forskere som har fokusert på det terapeutiske ved *Bröderna Lejonhjärta*, da med fokus på barn og døden, er Richards (2007), Metcalf (1995) og Fürholzer (2016). I «Stepping into The Dark: Mourning in Astrid Lindgren's *The Brothers Lionheart*» (2007) argumenterer Alan Richards for hvordan *Bröderna Lejonhjärta* kan fungere som en terapitekst. Richards påpeker at det er Skorpanns fantasi som hjelper han å prosessere tapet av storebroren, i tillegg til å hjelpe han å møte sin nærliggende død. Ifølge Richards ønsker Skorpan å gi sitt korte liv mening, og i den forlengelsen gi mening til storebrorens offer. Skorpan innser at kjærligheten han og broren har for hverandre er det som gjør livet deres betydningsfullt, noe selv døden ikke kan endre. Da han får muligheten til å gjengjelde storebrorens offer, viser han mot, og dør dermed ikke 'som en liten lort'. Ifølge Richards (2007) representerer det siste hoppet at Skorpan har fullført sin sorgprosess, og definerer sin verdi på linje med sin storebror, ved at han gjennomfører samme heltedåd. Richards påpeker at *Bröderna Lejonhjärta* gir en realistisk og troverdig reaksjon på et dødssykt barns møte med døden, og mener at verket handler om barns frykt for å være ubetydelig. Han argumenterer for at Skorpanns reise er gjenkjennelig og kan hjelpe barneleseren å håndtere sin egen dødsangst.

I artikkelen "Leap of Faith in Astrid Lindgren's *Brothers Lionheart*" (1995) ser Eva-Maria Metcalf på fortellingens to nivåer, ut i fra den doble tiltale. Boka er ifølge Metcalf (1995, s. 165) bygd opp «for the child to enjoy and escape and for the adult to understand and

empathize». Metcalf fokuserer på tekstens terapeutiske evner, der barnet kan identifisere seg med Skorpan og være modig sammen med han, til tross for frykten. Hun mener at verket fremmer kjærligheten og forestillingens evne til å gi mot og trøst. Metcalf applauderer verkets åpenhet og respektfulle evne til å behandle dødsangst hos barn i en barnebok. Hun mener at Lindgrens ønske om å trøste barnet gjør at hun retter sitt hovedfokus på barneleseren. På samme måte som Egil Törnqvist argumenterer Metcalf for at den kritiske, voksne leseren vet at alt foregår i Skorpanns indre. Hun trekker fram at gjennom en voksens lesning er hoppet på slutten representert som «a leap of faith» (Metcalf, 1995, s. 173). Ifølge Metcalf kan verket enten leses som et heroisk eventyr, hvor kjærligheten seirer over døden, eller den kan leses som en psykologisk utviklingsroman, der en dødssyk gutt aksepterer døden gjennom å utfordre sin frykt for å dø.

I artikkelen «Child Coping Competence» (2016) bruker Katharina Fürholzer *Bröderna Lejonhjärta* til å argumentere for et medisinsk-etisk perspektiv når det gjelder åpenhet overfor dødssyke barn. Hun mener verket viser hvordan barn gjennom fantasi og fortelling får et språk som gjør sykdom og frykten for døden lettere å snakke om og håndtere. Fürholzer trekker fram at barn bør informeres og være med på avgjørelsen rundt behandlingen som angår dem. Hun påpeker at i *Bröderna Lejonhjärta* illustreres to ulike tilnærminger til åpenhet rundt Skorpanns sykdom. Den ene der moren har valgt å skåne sønnen, ved å ikke fortelle han alvorlighetsgraden ved hans sykdom. Den andre er der Jonatan har en åpen og ærlig, om enn motvillig, samtale med lillebroren. Fürholzer understreker at det er Jonatans åpenhet som letter Skorpanns frykt for døden.

3.1 Masteroppgaver

Det finnes flere masteroppgaver som har tatt utgangspunkt i *Bröderna Lejonhjärta*, blant annet Synnøve Konstanse Linchausen Ystad sin masteroppgave «Den syke litteraturen» (2016). Her gjør hun en komparativ analyse av *Bröderna Lejonhjärta* og John Greens *The Fault in Our Stars* (2012), i et didaktisk perspektiv. Ystad undersøker hvordan sykdommen, kroppen og senga kommer til uttrykk i de to verkene. Ifølge Ystad er sykdommen tilstede i Nangijala, selv om Skorpan hovedsakelig er fri fra sykdommen her. Når det kommer til kroppen, kan han endelig gjøre alt han tidligere ikke har kunnet. Ystad argumenter for at når Skorpan er på sitt svakeste i primærverden, så er han på sitt sterkeste i Nangijala. Sykesengen

har negative assosiasjoner, da det er her Skorpan må tilbringe all sin tid mens han er syk. Ifølge Ystad er senga et bindeledd mellom verdenene. Hun mener at ved å mimre tilbake til 'sykesenga' i den primære verden, minner man leseren på at Nangijala bare er en feberfantasi. I min analyse kommer jeg også til å se på disse tre motivene, men skal i tillegg utforske verket videre som sykdomslitteratur.

Line Rønning Øyen (2014) drøfter i sin masteroppgave temaet avskjed i to av Lindgrens verk; *Bröderna Lejonhjärta* og *Draken med de röda ögonen* (1985). Hun intervjuer også andre om deres opplevelse etter å ha lest begge bøkene, og ser på hvordan voksne kan bruke dem for å ta opp vanskelige tema med barn. En annen som gjennomfører en resepsjonsanalyse av *Bröderna Lejonhjärta*, er Anja Rønnevik (2004), hvor hun har intervjuet tolv barn og ti voksne om deres leseopplevelser av verket.

Krystyna Dabrowska har i sin masteroppgave sett på eventyrelementenes funksjon i *Bröderna Lejonhjärta* og Fredrik Backmans *Min mormor hälsar och säger förlåt* (2013). I likhet med Metcalf og Richards mener hun at Skorpan forbereder seg på døden ved hjelp av eventyrfortelling, og eventyret hjelper han å håndtere sitt savn etter broren (Dabrowska, 2018). På samme måte som Egil Törnqvist, bruker Ellinor Engelstad Propps funksjonsmodell for eventyranalyse for å vise at eventyrelementene er estetiske grep i romanen. Her undersøker hun Skorpan og Jonatans prosjekter, og mener begge karakterene endres i løpet av fortellingen (Engelstad E. , 2013).

Monica Røed sin masteroppgave (2002) er den mest relevante å nevne, da hun i likhet med meg, ser på *Bröderna Lejonhjärta* som ambivalent tekst. Det er flere aspekter som skiller våre oppgaver. Jeg ser på to ulike narrativ, hvorav hun tar for seg tekstens form, språk og tematikk. I henhold til den politiske konteksten nevner hun kort tidligere sammenligninger, men drøfter ikke temaet nærmere. Hun argumenterer for hvordan *Bröderna Lejonhjärta* kan fungere som trøst for barnet. I min analyse skal jeg utvide dette argumentet ytterligere ved å undersøke verket som sykdomslitteratur.

3.2 Mottakelsen

På første side i *Bröderna Lejonhjärta* får leseren vite at «Det är nästan som en saga tycker jag, och lite, lite som en spökhistoria också, och ändå är alltihop sant» (Lindgren, 1973, s. 3). De fantastiske elementene som Astrid Lindgren flettet inn i *Bröderna Lejonhjärta*, brøt med

samtidens forventninger til barnelitteraturen. I 1973 skulle barnebøkene være realistiske og gjerne politiske (Ramstrand, 2005, ss. 41-42). Fantastiske elementer som en sekundær verden, en ond hersker og en drage passet derfor ikke inn i datidens litterære ideal. Vivi Edström (1992a, s. 17) mener at flere i Lindgrens samtid ikke så bokens aktualitet, hvordan den fremmer det humane budskap, og gjør opprør mot vold og misbruk av makt.

Boka til psykologen Bruno Bettelheim, *The Uses of Enchantment* (1976), bidro til større aksept for fantasi i barnelitteraturen. Han introduserte eventyret som et terapeutisk verktøy, hvor barn kan bearbeide sine egne følelser og opplevelser gjennom heltens reise i fortellingen. *Bröderna Lejonhjärta* ble ved utgivelsen sett på som en moderne ‘saga’, og flere av Bettelheims argumenter er overførbare til Lindgrens verk. I forordet til den svenske oversettelsen av *The Uses of Enchantment* blir *Bröderna Lejonhjärta* spesielt trukket fram i denne sammenhengen (Bettelheim, 1979).

I artikkelen “Vilka äventyr borde få finnas?” (2005) har Ulrika Ramstrand analysert hva svenske aviser skrev om *Bröderna Lejonhjärta* i 1973. På dette tidspunktet hadde Astrid Lindgren arbeidet seg opp en unik posisjon som forfatter, og hadde tilnavn som «mästerberättare», «geniet» og «allas vår Astrid» (Ramstrand, 2005, s. 42). Dette kommer tydelig fram i flesteparten av anmeldelsene, men noen mente det gav henne et større ansvar for at litteraturen skulle være passende for barn. De mest kritiske røstene så bort i fra de fantastiske elementene, og leste verket bokstavelig. Det igjen førte til kritikken om at boka glorifiserte døden, og at slutten oppfordret til selvmord (Ramstrand, 2005, ss. 44-45). Barn på sin side leste slutten som lykkelig, og de fantastiske elementene la premissene for denne tolkningen (Guanio-Uluru, 2018, s. 112). Brødrene dør ikke, men reiser videre sammen til en ny fantastisk verden. At kritikerne ikke forstod hvilken sjanger verket tilhører, gjør at kritikken ble misvisende og uttrykt på feil grunnlag.

3.3 Lindgrens uttalelser om Skorpans død

Astrid Lindgren var overbevist om at barn og voksne leste boka ulikt. Hun mottok utallige brev fra barn som ønsket å vite fortsettelsen til brødrenes liv i Nangilima. Mengden brev førte til at hun publiserte en skisse av Nangilima¹¹, og besvarte på denne måten barnas spørsmål og

¹¹ I 1974 publiserte Expressen brevet Lindgren skrev om Nangilima (Astrid Lindgren Aktiebolag, 2018).

oppmuntret fantasien deres. Den voksne leseren, i motsetning til barneleseren, vil trolig fundere på om Skorpan faktisk dør på side 19, eller om han dør på slutten når han «ser ljustet» (1973, s. 228). Ved at Skorpan aldri vender tilbake til virkeligheten åpner Lindgren opp for ulike tolkninger, og gjennom hele boka holder hun døra åpen for disse ulike tolkningene. Hun har derimot uttalt at «når han verkligen dör, dör han på bokens sista sida och inte någon annan gång» (Edström, 1992a, s. 245). Nangijala er, ifølge forfatteren, Skorpans feberfantasi og hans måte å takle sorgen over å miste storebroren. På tross av denne uttalelsen understreket Lindgren viktigheten ved at barn får lov til å tro på det fantastiske, og at ingen skal ta fantasien fra dem (Strömstedt, 1977, s. 247). I et brev, undertegnet 25 april 1980, skrev hun at «barnet i mej accepterer aldrig en sådan tolkning, jag VET att allt händer precis så som det står i boken» (Holmberg, 1987, s. 94). Det er rimelig å konkludere at uttalelsen om Skorpans død ikke er uttalt for barnas skyld, men for den voksne leseren. Den voksne leseren har kanskje et behov om å lese den fantastiske litteraturen så realistisk¹² som mulig. Fantasi og innslag av det fantastiske er ofte en del av barns hverdag og lek, som bidrar til at litteratur med disse elementene ikke oppfattes som fremmede. Her oppstår et tydelig skille mellom hvordan voksne leser barnelitteratur, og hvordan barn oppfatter litteraturen.

¹² Realistisk i betydningen at man oppfatter hendelsene som en drøm eller feberfantasi.

4 Teori og metode

4.1 Barnelitteraturens ambivalens

Barnelitteratur kan forklares som litteratur skrevet for barn, og handler da gjerne om barn og temaer de interesserer seg for. I barnelitteraturen er hovedpersonen eller helten som regel barn eller barnlige vesener, som barneleseren kan identifisere seg med. Det viktigste er ikke hovedpersonens alder, men at dens handlinger og oppfattelse av verden vekker gjenkjennelse og interesse hos barneleseren (Stokke & Tønnessen, 2018, s. 19). Barne- og ungdomslitteratur blir ofte omtalt sammen, og overgangen mellom dem er flytende. I Norden blir man regnet som barn fram til man er tenåring, altså fram til 13 år. I litteratursammenheng markeres overgangen særlig gjennom en ny tematisering i bøkene, som for eksempel pubertet, forelskelse eller identitetsproblematikk (Stokke & Tønnessen, 2018, s. 20).

I 1997 ble begrepet allalderlitteratur benyttet i Norge for første gang, av forfatteren Jon Fosse. Han argumenterte, i en kronikk for *Dagbladet*, for en litteratur som ikke skulle gå på akkord med estetiske kvaliteter for å tilpasse seg barneleseren. Han poengterte at barnelitteraturen på denne måten endrer karakter, fra å være skrevet *utelukkende* for barn til å være skrevet *også* for barn (Stokke & Tønnessen, 2018, s. 21). Denne definisjonen er kritisert av Åse Marie Ommundsen (2010, s. 62), da hun mener at «Fosses prinsipp kolliderer med en av de mest allment aksepterte definisjonene på barnelitteratur: Barnelitteratur er litteratur som er skrevet og utgitt for barn». Hun understreker at barneperspektivet må råde for at det skal kunne anses som allalderlitteratur (Ommundsen, 2010, s. 77). Dette er i tråd med Edströms (1992b, ss. 13-14) perspektiv som mener barnet er både den egentlige og den underforståtte leseren.

Allalderlitteratur blir også kalt ambivalente tekster, fordi de har tvetydig adressat, kalt dobbel tiltale (Mjør, 2006, s. 32). Zohar Shavit (1980) var den første som problematiserte og påpekte barnelitteraturens ambivalens. Hun mener at barnelitteraturens tidligere nedgraderte status førte til et behov for å skrive ambivalente tekster, og at forfatteren av disse tekstene bryter med gitte rammer innenfor det barnelitterære systemet (Shavit, 1980, s. 77). Det mest oppsiktsvekkende og debatterte påstanden til Shavit er at barnet, den offisielle leseren, kun er et påskudd for tekstens virkelige adressat (1980, s. 79). Dette argumenterer hun blant annet for ved å påpeke at kanonisert barnelitteratur ofte er blitt omskrevet og forenklet for at barn skal kunne lese dem (1980, s. 75). Dette står i sterk kontrast til Ommundsen syn, og Shavit er

også kritisert av Edström (1992b, s. 21) for å fokusere for mye på den voksne leseren i teksten.

Barbara Wall, referert i Ommundsen (2010, ss. 37-38), gjør rede for tre ulike måter forfattere av barnelitterære tekster kan henvende seg til barn på; *single address*, *double address* og *dual address*.¹³ Den første henvender seg kun til barneleseren, den andre og tredje har to impliserte lesere, men henvender seg til dem på ulik måte. I *double address* henvender forfatteren seg hovedsakelig til barneleseren, men har lagt inn kommentarer og referanser som er tiltenkt den voksne leseren. Denne henvendelsen kan være åpen eller lukket. Den åpne skjer ved at perspektivet føres over til den voksne, og det kun er den ene adressaten som er i fokus om gangen. Den lukkede skjer på bekostning av den barnlige leseren, ved at de ikke har erfaring til å forstå elementene som er lagt til, for eksempel ironi eller filosofisk tematikk. *Dual address* henvender seg til leserne på en mer likeverdig måte, og har som forutsetning at både barn og voksen skal kunne tolke teksten like godt. Ommundsen (2010, s. 85) understreker at det er balansekunst fordi det må være «innskrevet leseposisjoner både barneleseren og voksenleseren kan gå inn i». Karl Lindqvist (1996, ss. 75-76) er uenig i Walls syn på at forfatterne alltid må ta hensyn til den voksnes nærvær når de henvender seg til barneleseren. Ifølge Lindqvist tar ikke Lindgren dette hensynet når hun i sine tekster har en muntlig tiltale, som gjør at hun snakker direkte til barna, hvor hun både spøker med dem og tar dem på alvor.

Det hersker med andre ord uenighet om hvordan barnelitteratur og ambivalent litteratur skal defineres. Perry Nodelman, referert i Edström (1992b, s. 15), mener at barnelitteratur er helt forskjellig fra voksenlitteratur, ved at den ikke strever etter å være unik, men går mot det generelle. Han konkluderer med at barnelitteraturen er en egen sjanger, og behøver derfor en egen analysemetode. Boel Westin (1997) på sin side mener det er viktig å sette barneboken i en litterær og kulturell sammenheng. Ifølge Westin behøver ikke barnelitteraturen en annen analysemetode, da den tiltenkte leseren ikke bør avgjøre hvordan litteraturforskeren analyserer teksten. Dilemmaet til barnelitteraturforskningen er ifølge Westin at man som voksen ikke kan lese teksten fra et voksent og et barneperspektiv. Maria Nikolajeva (1992, ss. 7-8) tar en mellomposisjon mellom Nodelman og Westin. Hun mener at

¹³ På norsk er det ikke vanlig å skille mellom *double* og *dual address*, og jeg vil heretter benytte dobbel tiltale i betydningen *dual address*.

man kan bruke moderne litteraturvitenskapelige teorier i forskningen av barnebøker, men at det er nødvendig å tilpasse dem for å kunne ivareta barnelitteraturens egenart. Edström (1992b, s. 20) argumenterer for at Lindgren har barneperspektivet i minnet, ved at hun «använder sina dubbla insikter: minnet av hur det är att vara barn kombineras med den vuxna människans arbetsfält». Edström (1992b, s. 21) er overbevist om at litteraturforskere vil få fruktbare og interessante perspektiv dersom de studerer barnets rolle som iakttagere og iblant forteller.

Det er ofte den voksne, erfarne leseren som står for kanonisering av barnelitteraturen. Det er de voksne som skriver, publiserer, anmelder, markedsfører og selger barnelitteraturen (Edström, 1992b, ss. 13-14). Det er heller ikke uvanlig at den voksne leseren velger hvilken litteratur som skal leses og leser den høyt for barna. Det kan derfor være fordelaktig at teksten klarer å underholde begge adressatene. Teksten kan appellere til den voksne leseren gjennom for eksempel parodi, ironi, ordspill og intertekstualitet (Mjør, 2006, s. 33).

Tone Birkeland, referert i Slettan (2010, s. 17), har pekt på endringen som har vært i barnelitteraturen opp igjennom årene. Man kan si at den har utviklet seg fra pedagogikk til estetikk, der tekstene har gått fra å være hovedsakelig oppdragende til litterære tekster. Vi ser en tilsvarende utvikling i barnelitteraturforskningen, der innfallsvinklene hovedsakelig har vært pedagogiske, sosiologiske og psykologiske, til å bli mer estetisk og litteraturteoretisk orientert (Slettan, 2010, s. 18).

Denne oppgaven tar utgangspunkt i definisjonen av allalderlitteratur som litteratur som henvender seg til begge lesere samtidig, uten å gå på bekostning av hverken voksen eller barn. Jeg vil argumentere for at et av formålene med dobbel tiltale er å utfordre den uerfarne leseren, i tillegg til å underholde den erfarne.¹⁴

4.2 Fantasy for barn

Fantastisk litteratur er et begrep som er vanlig å bruke i kontinental og nordisk sammenheng (Slettan, 2018, s. 11). Begrepet omfatter undersjangerne fantasy, science fiction og grøssere (Birkeland, Risa, & Vold, 2018, s. 583). I *The Magic Code* (1988) studerer Maria Nikolajeva

¹⁴ Begrepene uerfaren vs. erfaren leser samsvarer som oftest med barn vs. voksen leser. Dette betyr selvfølgelig ikke at alle voksne er erfarne lesere, og at alle barn er uerfarne lesere.

sammenhenger i fantasy litteratur for barn, og definerer sjangeren som «the presence of magic, that is, magical beings or events, in an otherwise realistic world, the sense of the inexplicable, of wonder, and the violation of natural laws» (1988, s. 12). Ved lesning av fantasy, fordres det å godta at det fantastiske som skjer er virkelig i tekstens verden.

Eventyr, mytologi og opprinnelseshistorier fra hele verden blir ofte benyttet som inspirasjon i fantasy (Guanio-Uluru, 2018, s. 110). På samme måte som eventyrene har fantasy en lang tradisjon med ulike formler og forutsigbare mønstre. Det er derfor ikke overraskende at tidligere forskning kategoriserte *Bröderna Lejonhjärta* som en videreutvikling av eventyrsjangeren. En måte å dele inn fantasy er i *high fantasy* og *low fantasy*. I *low fantasy* finner hendelsene sted i en ellers realistisk verden, men da med innslag av det fantastiske. I *high fantasy* er det fantastiske knyttet opp til en sekundær verden (Slettan, 2018, s. 11).

Nikolajeva (1988) unngår denne inndelingen av fantasy, på grunn av dens kvalitetskonnotasjon og andre forskeres ulike definisjoner av begrepene. Hun har laget en tredelt inndeling, der sjangeren struktureres ut fra relasjonen mellom den primære og den sekundære verden; lukket, åpen og underforstått. En *lukket* verden har ingen kontakt med en primær verden og foregår i sin helhet i et sekundært univers. En *åpen* verden foregår handlingen både i en sekundær og primær verden. Den siste er en *underforstått* verden, der den sekundære verden ikke manifesteres i teksten, men vi kan gå ut ifra at det overnaturlige og magiske som oppstår i den primære verden stammer fra en sekundær verden (Nikolajeva, 1988, s. 36).

Nikolajeva mener at et særtrekk ved sjangeren er sammenblandingen av tradisjon og fornyelse, og påpeker også likheten mellom eventyr og fantasy. Hun utdyper at kampen mellom gode og det onde forutsetter:

that good will triumph in the end. There must be some way to bind evil, and usually it is the main character's quest to find this way. This rule, of course, is firmly rooted in fairy tales where the victory of the good forces is always present. (Nikolajeva, 1988, s. 34)

En viktig forskjell mellom eventyr og fantasy, som Nikolajeva (1988, s. 13) understreker, er at «the two-world structure is unique to fantasy». I *The Magic Code* undersøker Nikolajeva

magiske elementer i fantasy for barn, for eksempel den magiske passasjen mellom verdener, budbringeren, magiske objekter og plassering av den sekundære verden.

4.3 Sykdomslitteratur for barn

Det internasjonale forskningsfeltet på sykdomslitteratur omfavnes av begrepet *medical humanities*. Å lese litterære framstillinger av sykdom kan utbrodere forståelsen, og dermed også berike det vitenskapelige feltet: «litteratur og fiksjon [...] kan være mer sann mot sykdommen enn vitenskapen, fordi fiksjonen beskriver opplevelsen av sykdommen bedre enn den medisinske terminologien» (Bondevik & Stene-Johansen, 2011, s. 30). Det er forsket lite på sykdomslitteratur for barn, og humanvitenskapelig sykdomsforskning er utarbeidet med utgangspunkt i voksenlitteraturen. Sykdomsfortellinger er ikke et nytt fenomen, men interessen for sykdomshistorier har økt, både i samfunnet og innen forskning.

Sykdomslitteratur kan være biografisk, med andre ord skrevet av noen som er eller har vært syk eller av pårørende, eller fiksjon. Den kan gi innsikt og trøst, minne oss på å se hele mennesket, gi syke og pårørende en mulighet til å prosessere det de har opplevd, samt minne dem om at de ikke er alene. Den formidler hvordan det kan oppleves å stå i et sykdoms- og behandlingsforløp, inkludert hvordan hovedpersonen opplever møtet med helsepersonell, familie og venner, og samfunnet forøvrig. Leseren får innblikk i hovedpersonens tanker, følelser og reaksjoner i møtet med sykdom, og noen ganger død. «Litteraturen har med sine mange ulike sjangre bidratt til at den opplevde sykdommen kommer til orde, og på mange vis sørger den for at sykdommenes erfaringsverden er ivaretatt» (Bondevik & Stene-Johansen, 2011, s. 327).

Forfatteren Susan Sontag (2002, s. 3) sammenligner sykdom med et statsborgerskap til et rike ingen ønsker å besøke, men som alle, en eller annen gang, i en kortere eller lengre periode av livet må identifisere seg med. Alle mennesker er sårbare, noe sykdom minner oss om. Sykdom kan ramme hvem som helst og når som helst, noe som bidrar til å gjøre sykdomslitteraturen allmenngyldig og relevant for alle.

4.4 Metode

For å belyse hvordan den doble tiltale kommer fram i *Bröderna Lejonhjärta* er analysen delt i to deler. I den første delen plasseres verket innenfor fantasysjangeren, ved bruk av elementer

som Nikolajeva trekker fram som kjennetegn i *The Magic Code* (1988). Den sjangermessige kategoriseringen belyser sider som retter verket mot barneleseren. Denne delen undersøker også *Bröderna Lejonhjärta* som sykdomsfortelling og knytter verket opp til humanvitenskapelig sykdomsforskning. Oppgaven tar ikke utgangspunkt i en spesifikk teori fra sykdomsforskningen, men trekker inn ulike elementer fra flere litteraturforskere. Boka *Sykdom som litteratur* (2011) av Hilde Bondevik og Knut Stene-Johansen, samt Susan Sontags *Illness as Metaphor* (2002) brukes for å belyse fremstillingen av tuberkulose i litteraturen. Arthur W. Frank belyser i *The Wounded Storyteller* (2013) hvordan sykdomsfortelleren kan dra nytte av å fortelle sin sykdomshistorie, og hvordan det bidrar til barneleserens forståelse. I analysens andre del undersøkes den politiske tematikken gjennom en kontekstuell lesning av *Bröderna Lejonhjärta* og Lindgrens krigsdagbok, hvor det trekkes sammenhenger mellom verket, krigsdagboka og tendenser fra andre verdenskrig. I oppgaven argumenterer jeg for hvordan den doble tiltale har et tolkningsperspektiv forbeholdt den voksne leseren, som samtidig underholder og ivaretar barneleseren. Den didaktiske tilnærmingen gir en kort redegjørelse for hvordan *Bröderna Lejonhjärta* kan brukes i undervisning, og hvordan den kan være et godt utgangspunkt for å starte en samtale om moralske og eksistensielle spørsmål.

5 *Bröderna Lejonhjärta* som sykdomsfortelling

I analysens første del skal jeg se på hvordan sykdomsperspektivet skaper en rammefortelling i *Bröderna Lejonhjärta*, hvordan sykdommen presenteres, og hvordan Skorpan og sykdommen endrer seg. Tematikken er også en dødsskildring, og kan leses som Skorpan's dødsreise. Jeg skal plassere verket som fantasy, ved bruk av Nikolajevs kriterier fra *The Magic Code* (1988). Etter den litterære analysen redegjør jeg for hvordan sjangeren bidrar til å gjøre sykdom og død tilgjengelig for barneleseren, og redegjør for den doble tiltale.

5.1 Sykdommen

Leseren får aldri vite hvilken sykdom Skorpan er rammet av, bare at han er dødssyk. Tid og sted er ikke fastslått, men beskrivelsene og illustrasjonene¹⁵ gir en indikasjon på at vi er i en by i Sverige på tidlig 1900-tallet. På denne tiden var levekårene dårligere, og immunforsvaret deretter. Tuberkulose var et alvorlig samfunnsproblem, og den vanligste dødsårsaken i den vestlige verden (Bondevik & Stene-Johansen, 2011, s. 125). Det tydeligste symptomet til Skorpan er hoste, og han har flere hosteanfall: «Jag började hosta just då, och han lyfte upp mej och höll om mej som han brukade göra, när det var som värst» (1973, s. 9)¹⁶. Hosteanfallene kommer plutselig, og Skorpan forteller at «det är svårt att sova, när man bara hostar» (s. 8). Da tuberkulose oftest rammer lungene, er langvarig hoste det mest vanlige symptomet (Folkehelseinstituttet, 2019). Den voksne leseren kan derfor, som en erfaren leser, konkludere med at Skorpan har tuberkulose.

Litteraturen var ikke fremmed for å beskrive tuberkulose, og det var ofte overflødig å navngi sykdommen. Den ble ansett som en «insidious, implacable theft of life» (Sontag, 2002, s. 5). Sykdommen rammet alle samfunnslag, men i litteraturen ble den ofte forbundet med fattigslige kår (Bondevik & Stene-Johansen, 2011, s. 128). Moren til Skorpan er aleneforsørger, og familien bor i en liten leilighet, med kun ett soverom. At Skorpan må ligge på kjøkkensofaen gir en indikasjon på en trist og fattig tilværelse. Jonatan beskriver kjærlig

¹⁵ Illustrasjonene er laget av Ilon Wikland i tett samarbeid med Lindgren (Astrid Lindgren Aktiebolag, 2018).

¹⁶ Da *Bröderna Lejonhjärta* (1973) er oppgavens primærkilde, vil den heretter henvises til kun ved sidetall.

Skorpan som en «ful bleknosing med skeva ben» (s. 5). Skorpan utseende bærer altså preg av at han er dødssyk.

I 1800-tallets litteratur ble en tuberkuløs død fremstilt som en smertefri, gjerne saliggjørende død (Sontag, 2002, s. 16). Sykdommen vakte medfølelse, på tross av at den var fryktet, da den syke i litteraturen ble forbundet med sarthet, tristhet og maktesløshet (Sontag, 2002, s. 63). Døden til tuberkuløse barn ble ofte fremstilt i litteraturen som nærmest «symptomless, unfrightened, beatific deaths» (Sontag, 2002, s. 16). Eva-Maria Metcalf (1995, s. 169) påpeker at i fremstilling av Skorpan sykdom har Lindgren brutt med denne tradisjonen: «Crippled and coughing, Rusky is dying a slow death from tuberculosis at home in the kitchen sofa-bed. Nothing about this image is the slightest bit beautiful». Døden blir ikke romantisert i *Bröderna Lejonhjärta*, hverken Skorpan eller Jonatans.

Ved å ikke navngi sykdommen blir fortellingen mer allmenngyldig, og kan bidra til at barneleseren fokuserer på Skorpan sine følelser heller enn å være redd for selve sykdommen. Det kan også bidra til at dødssyke barn lettere kan relatere seg til Skorpan. Utfallet av sykdommen er imidlertid eksplisitt uttrykt, da Skorpan sier rett fram «att jag snart ska dö» (s. 4). Ved å si det som det er, er det ingen tvil for leseren hva som kommer til å skje. På denne måten viser man respekt for barnet som leser, og unngår å bruke eufemismer som kan gå over hodet på barneleseren.

Sykdom er nært knyttet til ulike former for isolasjon, både fysisk og psykisk. Hvor alvorlig og smittsom en sykdom er, avgjør ofte graden av isolasjon. I den primære verden som Skorpan befinner seg i, er han nærmest lenket fast til sofabenken, da det er her han tilbringer all sin tid. Skorpan «låg ju bara hemma och hostade och var sjuk jämt» (s. 3). «Sykdom er en stillstand, bundet til et sted, for eksempel en seng [...] eller et rom» (Bondevik & Stene-Johansen, 2011, s. 137). Vivi Edström (1992a, s. 217) har i sin analyse sammenlignet slagbenken med en likkiste. Det er her Skorpan ligger gjennom hele sykdommen, og det er her han tilslutt dør, uansett når man tolker at døden inntreffer. Skorpan er isolert fra omverden, og det siste halve året har han «inte kunnat gå i skolan alls» (s. 3). Han har ikke besøk, verken av venner eller andre. Den eneste som tilbringer tid med han er storebroren Jonatan. Det er hos han at Skorpan får et innblikk i hva som skjer utenfor rommets fire vegger, og det er Jonatan som gir omsorg, og trøster Skorpan når han er redd eller lei seg.

Morens fraværende rolle i pleien av Skorpan, er for en voksen leser særlig fremtredende. I Skorpan sin fortelling sitter hun alltid inne på rommet sitt og syr; hun blir aldri

plassert i samme rom som sønnen. Skorpanns familie bor i en liten leilighet, med kun ett soverom, og bor derfor svært tett. Dette gjør det enda mer markant at hun ikke tar del i sønnens pleie og omsorg. For en barneleser er hun derimot ikke fremstilt i et negativt lys, hun er bare ikke i fokus. I den tro at han snart skal få komme til Nangijala skriver Skorpan en lapp til moren: «Gråt inte, mamma! Vi ses i Nangijala!» (s. 18). Selv om moren er fraværende som omsorgsperson, forsøker Skorpan å gi henne trøst. På den måten er rollene reversert, det er Skorpan som trøster moren og ikke omvendt.

Tuberkulose var en sykdom det ikke ble snakket åpent om. Sykdommen og sykdomsforløpet var ofte forbundet direkte med en dødsdom, og pasienten selv ble sjelden fortalt hva som var galt (Sontag, 2002, s. 7). Dette ser vi også i *Bröderna Lejonhjärta*. Alle andre visste at han skulle dø: «Jonatan visste [...] Jag tror att alla visste det utom jag. De visste det i skolan med» (s. 3). Selv får han vite at han skal dø, ved en tilfeldighet, da han overhører moren snakke med en av sine kunder. Hemmelighetskremmeriet er ifølge Sontag (2002, ss. 6-7) nedverdiggende for den syke, og ved å være ærlig kan man korrigere feiloppfatninger av sykdommen og lette sykdomsforløpet. «Jag blev lessen förstås och så förskräckligt rädd, och det ville jag inte visa för mamma» (s. 4). Gjennom å skjule frykten sin forsøker Skorpan å skåne moren og ikke bekymre henne unødvendig.

Katharina Fürholzer (2016, s. 125) påpeker at dødssyke barn har en tendens til å beskytte sine foreldre, ved å ikke vise hvor redde de er eller hvor vondt de har det. På samme måte kan foreldre ønske å beskytte barna, ved å ikke fortelle dem alvorret ved en eventuell sykdom. Fürholzer understreker at ved å ikke ha en åpen dialog om sykdommen og sykdomsforløpet med barnet, skaper man en unødvendig angst og frykt for det ukjente. Det er en ond sirkel med lite kommunikasjon, som kan brytes ved å ha den vanskelige samtalen om døden. Det er først når Jonatan blir konfrontert med spørsmålet, at han motvillig bekrefter at Skorpan skal dø. Det at Skorpan tør å spørre broren viser at han er trygg på ham, og hvor viktig det er å kunne prate med noen om det som er skummelt. Det mest betydningsfulle i den primære verden er søskenkjærligheten mellom brødrene.

Den primære verden har lite håp knyttet til seg, og det blir aldri antydning en bedring i tilværelsen for Skorpan på jorden. Han får ikke behandling eller medisin, og det er aldri snakk om lege eller legebesøk. Han kommer til å dø, og barn skal ikke dø, de skal ha hele livet foran seg. Å bli rammet av sykdom kan være frustrerende og gi følelsen av urettferdighet, noe som ofte går igjen i sykdomslitteraturen. I *Bröderna Lejonhjärta* konstaterer Skorpan at livet, eller

frarøvelsen av livet, er urettferdig: «hur kan det få vara så hemskt att en del måste dö, när dom inte har fyllt tio år ens?» (s. 4). I avisen leser Skorpan at «den gudarna älska, dör ung»¹⁷ (s. 13), noe han mener er «rätt fånig» (s. 13). Framstillingen av barns død i litteraturen viser at sitatet ble brukt som en trøst, at Gud/gudene tok barna til seg. I *Bröderna Lejonhjärta* blir uttrykket latterliggjort, og Lindgren tar dermed avstand fra denne idealiseringen og romantisering av barns død.

Skorpans bilde på det å være død er å «ligga nere i jorden och vara död» (s. 4). Jonatan forklarer at: «det är liksom bara skalet av dej som ligger där. Du själ v flyger iväg nån helt annan stans» (s. 4). Jonatan fremstiller et syn på døden som skiller det fysiske; legemet, og det åndelige; sjelen. For å trøste lillebroren forteller Jonatan om Nangijala, og «det slängde han ur sej precis som om det var något varena människa visste» (s. 4). Gjennom sin overbevisning og fortellerevne beroliges Skorpan og dødsangsten minsker. Jonatan forteller at det fantastiske med Nangijala er at man får «vara med om äventyr [...] Det blir annat det än att ligga här och hosta och vara sjuk och aldrig kunna leka» (s. 5).

5.2 Sorgen og den doble rollen

Boka starter med at Skorpan sier: «Nu ska jag berätta om min bror. Min bror, Jonatan Lejonhjärta, honom vill jag berätta om» (s. 3). Skorpan er en førstepersonsforteller, og på tross av hvem fortellingen 'egentlig' skal handle om, får leseren vite mye mer om Skorpan enn om Jonatan. Den interne fokaliseringen gjør at leseren kommer tett innpå Skorpans tanker og følelser, som skaper et gjenkjennelig barneperspektiv.

Selv om Skorpan blir lei seg og redd når han får høre at han kommer til å dø, er det ingenting mot hvordan han har det etter at storebroren dør. Verket bryter forventningene til hva som skal skje, ved at Jonatan dør først. Sorgen Skorpan føler over å miste Jonatan er så sterk at han ikke klarer å fortelle om det selv: «Nu kommer jag till det svåra. Det som jag inte orkar tänka på. Och inte kan låta bli att tänka på» (s. 12). Han klarer ikke engang å si det rett ut, og bruker omformuleringen på døden: «Jonatan er i Nangijala nu» (s. 12). Han går ut av fortellerrollen for å distansere seg fra sorgen, og lar hendelsene bli fortalt gjennom nyhetsannonsen i avisen og hedersordet som Jonatans lærerinne har skrevet. Dette grepet

¹⁷ Sitatet er opprinnelig latinsk; *Quem di diligunt adulescens moritur*, og kjent fra Plautus' *Bacchides* (Amundsen, 2009).

demonstrerer den altoppslukende sorgen Skorpan føler, og verket tematiserer ikke bare døden, men sorgen over å miste noen nære. Skorpan forteller: «Den första tiden efteråt vill jag inte komma ihåg. Men det går inte att glömma nånting så hemskt och ont» (s. 14). Her bruker Lindgren et retorisk grep, ved at Skorpan sier at noe er umulig, men gjør det allikevel. Den indre kollisjonen av følelser og tanker hos Skorpan kommer tydeligere fram ved den ambivalente tankegangen. Han vil ikke tenke på at broren er død, men klarer ikke å la være, og ønsker ikke huske, men klarer ikke å glemme det, da det har endret hele hans tilværelse.

At Skorpan behøver å fortelle om sin bror kan ha rot i ulike behov. Han ønsker å hedre broren, som døde som en helt. Til og med i dødsøyeblikket trøster Jonatan lillebroren sin: «Gråt inte, Skorpan, vi ses i Nangijala!» (s. 14). Skorpan behøver historiene for å trøste seg selv, og fortellingene blir hans eneste virkelighetsflukt. Å fortelle historien er en påminnelse om deres søskenforhold, og er en form for kjærlighetserklæring til broren. Alan Richards (2007, s. 68) mener Skorpan forteller om broren i frykt for at begge deres liv skal være ubetydelig. I *The Wounded Storyteller* (2013, s. XVI) fremhever Arthur Frank Anatole Broyards sitat; «It may not be dying we fear so much, but the diminished self». Ifølge Metcalf (1995, s. 169) føler Skorpan skyldfølelse «because he believes himself to be the cause of his idolized brother's death». Jonatan døde fordi han reddet Skorpan fra brannen.

Skorpan ønsker ikke å fortelle om seg selv fordi han ikke føler han fortjener å være hovedpersonen i fortellingen: «Det finns nog ingen människa i hela stan som inte sörjer Jonatan och som inte tycker det hade varit bättre om jag hade dött i stället» (s. 14). Skorpan har mistet sin storebror og omsorgsperson, og livet blir ikke lettere når han føler at alle ønsker han skulle ha dødd i stedet, inkludert han selv. Han overlevde, han som ifølge han selv; «aldrig varit annat än en ganska ful och rätt så dum och rädd kille med skeva ben» (s. 5), mens broren som var snill og god, likt av alle og hadde hele livet foran seg døde. Skorpan innser at livet ikke er rettferdig, og innsikten er et pedagogisk grep for barneleseren.

Ved å fortelle om broren, forteller Skorpan også om seg selv. Frank (2013, s. XX) påpeker at «Seriously ill people are wounded not just in body but in voice. They need to become storytellers in order to recover the voices that illness [...] often take[s] away». Ved at Skorpan tematiserer sin egen fortelling tar han kontroll over sin egen skjebne, og gir ikke bare seg selv, men også barneleseren mot: «Wounded storytellers tell stories to sustain their own courage and to give others courage» (Frank, 2013, s. 189).

I skjønnlitteraturen er tuberkulosedøden forstått som en passiv død, en resignasjon, i mange tilfeller en villet utgang på livet (Sontag, 2002, s. 25). Døden kunne bli sett på som et psykologisk fenomen. I *The Book of the It*, sitert i Sontag (2002, s. 57), sies det at «He alone will die who wishes to die, to whom life is intolerable». For Skorpan var tilværelsen uutholdelig etter tapet av Jonatan. Hans ønske om å forlate jorden blir tydelig, han har resignert av sorg: «Och jag ligger här i min soffa och bara väntar på att få flyga efter» (s. 17).

I henhold til sykdomsperspektivet har Skorpan to roller; til å begynne med er han den syke og døende, men det overraskende dødsfallet til storebroren tildeler han rollen som den pårørende og sørgende. Leseren får innblikk i følelsene rundt begge disse rollene, noe som er uvanlig i sykdomslitteratur, da det ofte er den ene eller andre rollen som blir presentert. Boka tematiserer ikke bare dødsangst og ensomhet, men et barns bearbeiding av sorg.

5.3 Det magiske innslaget og passasjen

Bröderna Lejonhjärta er en historie fortalt i retrospekt, men tempusskifte forekommer. Den starter med å gå fra futurum «Jag skal fortella om min bror» (s. 3), til preteritum. Det er bare to ganger presens blir brukt: det ene er når Skorpan ligger helt alene etter at Jonatan har dødd, og det andre helt mot slutten, i dødsøyeblikket når Skorpan utbryter «jag ser ljuset!» (s. 228). Når han ligger alene på kjøkkensofaen veksles det mellom presens og preteritum: «Jeg ligger i en nästan likadan köksoffa som min förra» (s. 14), og «Jag var rädd också» (s. 15), og markeringen av innslag av magien: «duvan flög sin väg» (s. 17). Resten av historien i Nangijala er i preteritum. Det er tempusskiftet som ligger til grunn for at Skorpan dør først på siste side, og at Nangijala er en feberfantasi. Tempusskiftet er noe barn sjelden legger merke til, og denne tolkningen er mer rimelig for den voksne leseren. Fra et barneperspektiv er det ingen grunn i teksten til å tro at Nangijala ikke er ekte. Skorpan vender aldri tilbake til den primære verden, og fortellingen om Nangijala er fortalt som om det allerede har skjedd, og ikke at det skjer *nå*. Om man tolker teksten på den ene eller andre måten endrer ikke,¹⁸ ifølge Nikolajeva (1988, s. 81), de fantastiske elementene som finner sted i teksten.

Det magiske i den primære verden inntreffer på grunn av den prominente nære døden og at han er helt alene: «Absence is an essential narrative pattern in almost all children's

¹⁸ Begge tolkningsperspektivene blir trukket inn i analysen.

books [...] sudden change in a character's habitual way of life prepares the expectation of something extraordinary - which starts the plot» (Nikolajeva, 1988, ss. 75-76). Det er avgjørende for fortellingen at moren er anonym i omsorgsrollen. Når Skorpan ligger alene etter Jonatans død blir han usikker på om Nangijala faktisk er sant, og frykter at det bare var noe storebroren fant på. «Jag var ensam hemma, och låg och grät efter honom och var rädd och olycklig och sjuk och eländig värre än det går att tala om» (s. 15). En kveld, når han har det som verst, skjer det noe uforklarlig, noe magisk. En due setter seg på vinduskarmen, som har «snälla ögon» (s. 15), et karaktertrekk som er uvanlig for en due. «En snövit duva, märk väl, inte en sån där grå som duvorna på gården!» (s. 15). Den hvite duen er et gjennomgående symbol i boka. Sofia har en due som heter Paloma. Jonatan fortalte Skorpan at han kanskje ville komme på besøk fra Nangijala, i form av en due. I tillegg synger Skorpans mor en sang om en hvit due, som kommer med bud til sin elskede. Sangen er kjent som La Paloma, og var svært populær på 1910-tallet (Edström, 1992a, s. 228). Denne referansen er noe den voksne, erfarne leseren kan trekke. Barneleseren på sin side vil ikke ta den, men det påvirker ikke forståelsen av fortellingen. Den voksne leseren ser trolig de ulike elementene som noe Skorpan bruker for å få fantasien i gang, men for en barneleser er det en åpenbar sammenheng, da Jonatan allerede har fortalt om dette tidligere.

Det virkelige magiske er at Skorpan hører Jonatans stemme innimellom kurringen til duen: «Fast den lät inte som vanligt. Det var bara som en sorts viskningar i hela köket» (s. 17). Nikolajeva (1988, s. 76) påpeker at mange forfattere skaper en magisk atmosfære, «some air of anticipation», for å forsterke forventningene til verden som skal komme. «For instance, in Edith Nesbit's *The House of Arden* (1908) the passage into a secondary chronotope is anticipated by the sound of the pigeons and the abundance of white colour» (Nikolajeva, 1988, s. 76). På samme måte ser vi at den snøhvite duen i *Bröderna Lejonhjärta* er benyttet som magisk element for å forberede leseren på at noe magisk kommer til å skje. Duen og Jonatans stemme er en indikasjon på det fantastiske i en ellers vanlig verden, og Skorpan påpeker at «Det låter väl nästan som en spökhistoria» (s. 17). Forventningene om å dra til Nangijala bygges opp, hvorpå Skorpan skriver ned adressen til broren og tenker: «Snart, snart ska jag flyga dit. Kanske i natt. Det känns som om det skulle kunna bli i natt» (s. 18).

Senere får Skorpan bekreftet at det var Jonatan som besøkte han i form av en snøvit due: «'Var det inte en av dom här duvorna som lånade dej sin fjäderhamn då - när du var hos mej?' 'Jo', sa Jonatan, [...] 'Det är bara Sofias duvor som kan flyga genom himlarna hur långt

som helst'» (s. 44). Det er kjærligheten mellom brødrene som fikk Jonatan til å besøke Skorpan på sykesengen, da han, ifølge Skorpan; «förstod nog där i Nangijala, hur jag hade det utan honom» (s. 15). Duen fungerer som en budbringer som bekrefter Nangijalas eksistens og sender bud på protagonisten. Det er ikke et uvanlig grep i fantasy for barn, og det er ofte dersom den sekundære verden er truet (Nikolajeva, 1988, s. 83). «Jonatan ville att jag skulle skynda mej att komma dit, för där är så bra på alla sätt» (s. 17). Skorpan får ikke vite noe om ondskapen som finnes i Nangijala, og Jonatans ønske om at Skorpan skal skynde seg viser omsorg og barmhjertighet. Skorpan slipper sykdom og smerte når han kommer til Nangijala, så jo før han kommer jo bedre.

Nikolajeva (1988, s. 80) skiller mellom budbringer og portal, men budbringeren kan kombineres med portalen. Hun trekker frem både drømmen og døden som en type portal til den sekundære verden. Selv om Skorpan ikke reiser gjennom en fysisk portal, kan boka plasseres innenfor *portal quest fantasy* (Slettan, 2018, s. 13). Den magiske passasjen blir beskrevet som underlig, og Skorpan setter spørsmålstegn ved overgangen: «Hur kom jag dit? När flög jag? Hur kunde jag hitta vägen utan att fråga någon alls? Det vet jag inte» (s. 19). Denne usikkerheten speiler leseren, men overgangen til fantasy blir raskere godtatt ved dette litterære grepet. Ifølge Tzvetan Todorov, referert i Nikolajeva (1988, s. 81), er det bare tekster som kan gjøre leseren og eventuelt den litterære karakteren usikker, som kan kalles «true fantasy».

Nikolajeva (1988, s. 92) påpeker at symbolikken ved å fly «implies freedom from the material, from the body; the passage from one world into another [...] the ability to enter the Beyond». At Skorpan undrer på når han *fløy*, indikerer overgangen fra den primære verden til den sekundære. Reisen har en lineær framstilling, som er uvanlig i barnelitteratur, da det innebærer at protagonisten tar et endelig farvel med karakterene fra sin egen verden (Nikolajeva, 1988, s. 42). Det gir da mening at Skorpan ikke har noen særlig tilknytning til de gjenværende i den primære verden, noe som letter overgangen til Nangijala.

Almost any fantasy - not necessarily involving a dream - allows at least two interpretations, an 'objective' and a 'subjective' one. The 'objective', or adult interpretation suggest that the adventures in the secondary world are mere product of the characters' imagination. The 'subjective', or 'childist' interpretation treats the story as if it actually takes place. (Nikolajeva, 1988, s. 81)

Det er flere hint til den voksne leseren på at Skorpan fantaserer om Nangijala; en realistisk lesning kan tolke Jonatans stemme som Skorpanns feberfantasi. Han ligger og gråter, roper på Jonatan som ikke svarer, og det blander seg inn i overgangen til Nangijala; «Flere ganger ropade jag, men han svarade inte [...] Och då grät jag bara lite, varför skulle jag gråta förresten, men jag hade längtat efter honom så mycket» (s. 19). Han glemmer også et øyeblikk hvor han er: «Det här är väl den vackraste dalen på jorden?» (s. 24). Første kvelden i Nangijala sovner han til Jonatans hvisken, lik den snøvite duen brakte med seg: «och till sist hör jag hans röst bara som såna där viskningar igen» (s. 31). Når Skorpan skildrer fjellene sier han at de er så vakre og skumle at: «Det var som att rida i en dröm» (s. 75). Han synes derimot det er viktig å påpeke at «Vem tror du det är som drömmer det? Inte är det då jag» (s. 75). Jonatan forsvinner fra Skorpan flere ganger, noe som minner leseren om sorgen og ensomheten hos Skorpan når han ligger alene på kjøkkensofaen: «Jag mindes plötsligt hur det var, den där tiden när Jonatan var död och borta från mej, och jag låg i min kökssoffa och inte visste säkert om jag skulle få se honom mer, å, det var som att titta ner i ett svart hål att tänka på det!» (s. 55). Skorpan skaper Nangilima når drømmen prøver å ta fra han Jonatan igjen, og når han ser lyset, indikerer det for den voksne leseren at han virkelig dør.

Det er derimot aldri direkte fortalt at Skorpan drømmer, og med det gir man barneleseren muligheten til å tro på det fantastiske. Ifølge J. R. R. Tolkien, referert i Nikolajeva (1988, s. 80), er ikke drømmescenariot ekte fantasy fordi det ikke krediterer leseren i å kunne leve seg inn i en sekundær verden. Lindgren legger til rette for at leseren skal kunne tro på Nangijala, og usikkerheten rundt passasjen til Nangijala gjør fortellingen mer troverdig.

5.4 Forståelse av den sekundære verden

I lesing av verket som en fantastisk tekst er *Bröderna Lejonhjärta* en åpen verden; den starter i et realistisk primærunivers, for deretter å flytte seg over til et sekundærunivers. I fantasy kan plasseringen av den sekundære verden være hvor som helst (Nikolajeva, 1988, s. 43). Når Jonatan forteller om Nangijala er det ingen nøyaktig plassering, noe som er vanlig i fantasy. Nangijala befinner seg «någonstans på andra sidan stjärnorna» (s. 4), og når brødrene er i

Nangijala forteller Jonatan at «Jordstjärnan [...] vandrar nånstans långt långt borta i rymderna, den kan du inte se härifrån» (s. 43).

Tiden er også annerledes; «i Nangijala fanns inte *tid* på samma sätt som här på jorden» (s. 10). Nangijala er en type tidsreise tilbake i tid: «Nog är det väl en fasligt gammal tid vi lever i här i Nangijala? [...] Visst är det ju en gammal tid för oss. Men man kan också säja att det är en ung tid» (s. 33). Sjangerens konvensjoner ekskluderer modernitet, og Nangijala er lagt til en primitiv tid. Ifølge Jonatan er det et eventyrlig univers, der det ennå er «lägereldarnas och sagornas tid» (s. 5). Det middelaldrende samfunn og ridderfortellingene har inspirert fantasysjangeren (Guanio-Uluru, 2018, s. 114). Dette bidrar til å skape et tydelig skille mellom den virkelighetsilluderende verden og den fiktive, noe vi også ser i *Bröderna Lejonhjärta*. I Nangijala fisker de, jakter med pil og bue, og «Utan häst kommer man ingen vart» (s. 28). De moderne klærne fra den primære verden passer ikke inn: «För Jonatan sa att vi måste vara klädda så att det passade den tiden vi nu levde i, annars skulle folk i Körsbärsdalen tycka att vi var konstiga» (s. 32), og klærne de tar på «var inte alls sådana som man har nu för tiden utan just såna där riddarkläder» (s. 32). Skorpan kvitter seg med sine gamle klær, og «jag ville aldrig se dom mer» (s. 32), han ønsker med andre ord ikke påminnelsen fra den triste tilværelsen på jorden.

Skorpan er avhengig av Jonatan for å forstå den nye verden. Jonatan forteller derimot ikke alt med en gang, som både skaper spenning, og fordi han ønsker å «skydda [Skorpan] för allt ont» (s. 55). Han innser etter hvert at Skorpan behøver å vite om det onde, og at han tåler å høre det. Denne kunnskapen hjelper han i kampen mot ondskapen.

Nangijala er delt inn i to daler; Körsbärsdalen og Törnrosdalen. Brødrene bor i Körsbärsdalen, der livet er fredelig. Den idylliske tilværelsen brytes derimot opp av antagonistten Tengil. Han har kontroll over dragen Katla. Akkurat som i eventyrene, finner vi kontrasten mellom det gode og det onde. Protagonisten tar på seg oppdraget om å bekjempe ondskapen, som er vesentlig innenfor *portal quest fantasy*, da oppdraget fører fortellingen fremover. Jonatan er nødt til å forlate Skorpan for å redde motstandsmannen Orvar, som er tatt til fange. Da Skorpan er overbevist om at Jonatan behøver hjelp, drar han ut for å finne han. Det er første gang Skorpan tar en aktiv avgjørelse om å gjøre noe på egenhånd. Han agerer som protagonist. Effekten av denne ferden er at han gradvis blir mindre redd og mer modig.

I fantasy er drager ikke uvanlig, og Nikolajeva (1988, s. 57) påpeker at «Dragons in folklore are fierce enemies, a menace to men». Dragen Katla blir beskrevet som «ett vidunder [...] En drakhona, oppstigen från urtiden» (s. 164). I tillegg til Katla finnes lindormen Karm, som begge er monster fra urtiden. Fortellingen om Karm blir beskrevet som «en sån där gammal saga» (s. 166), og Jonatan forsikrer Skorpan om at dette uhyret ikke finnes, noe vi senere finner ut at ikke stemmer. Dragen Katla er en inkarnasjon av ondskap, da hun dreper hemningsløst. Hun er et uhemmet udyr, som bare kan kontrolleres av et 'magisk' horn: «Hans stridslur är hon rädd för. När han blåser i den, då lyder hon blint» (s. 165). Det faktum at den som blåser i hornet kontrollerer Katla, tildeler det magiske egenskaper. Det er dette redskapet som skal bidra til å bekjempe ondskaper, et oppdrag brødrene tar på seg.

5.5 Luften og friheten

Et vanlig sjangertrekk med fantastisk barnelitteratur er at hovedpersonen forflytter seg fra et realistisk og dystert primærunivers til et nytt og bedre sekundærunivers. Skorpan sykdom, ensomhet og sorg skaper den triste tilværelsen. Det er først når Skorpan ankommer Nangijala at tilværelsen endrer seg til det bedre. Før i tiden ble det ofte foreskrevet nye omgivelser for tuberkulosepasienter, der det viktigste var å komme seg bort fra byen (Sontag, 2002, s. 74). Man var av den oppfatning at reisen i seg selv kunne fungere som en frikobling og ha en helsefremmende faktor (Bondevik & Stene-Johansen, 2011, s. 137). Fjellene med sin landlige luft var, i motsetning til byen, ansett som helbredende for pasienten (Sontag, 2002, s. 16). Behovet for luft, bedre luft, er noe vi finner igjen i *Bröderna Lejonhjärta*. I det Skorpan ankommer Nangijala, blir luften beskrevet:

Det var något särskilt med luften också. Det kändes som om man ville dricka den, så ren och god var den. 'Den här luften skulle dom behöva ett par kilo av hemma i stan', sa jag, för jag kom ihåg hur jag brukade längta efter luft, när jag låg i min kökssoffa och det kändes som om det inte fanns någon alls. Men här fanns det, och jag drog in i mej så mycket jag orkade. Det var som om jag inte kunde få nog. (s. 24)

I Nangijala er luften en kontrast til byen og sykdommen, der Skorpan hele tiden følte behov for mer og bedre luft. Luftforandring er nesten overjordisk, mytisk ren, og poengterer at sykdommen har sluppet taket.

Her er han endelig frisk og kan bevege seg ut i naturen. Kroppen svikter ikke lenger, og kontrasten til å ligge på kjøkkensofaen er stor: «med mina fina raka ben travade jag bakom honom [...] och kände efter hur bra det var att gå med dom» (s. 23). De tidligere skjeve bena bærer han dit han vil, men han er litt skuffet over å ikke være like vakker som Jonatan. Jonatan påpeker derimot «att det var stor skillnad mot förut. ‘Och så ser du frisk ut också’» (s. 23). Den viktigste endringen har skjedd; Skorpan hoster ikke lenger, han er og ser frisk ut.

For Skorpan, som det tidligere syke barnet, er Körsbärsdalen et paradys. Kontrasten mellom Nangijala og den primære verden er stor, og Skorpan utbryter: «här i Nangijala får man visst allt som man har önskat sej» (s. 29). Hans ønsker har gått i oppfyllelse. Han har kaniner og egen hest, og kan gjøre ting han aldri har kunnet før, som å svømme og ri. Leseren får ta del i gjensynsgleden mellom brødrene, og glede seg over at det syke barnet som endelig er frisk. «Kan du förstå vilket äventyr det här är för mej? Kom ihåg att jag nästan bara har legat i en kökssoffa jämt» (s. 68). Han får endelig oppleve de tingene som Jonatan har fortalt om: «I hela mitt liv hade jag längtat efter att få sitta vid en lägereld» (s. 69), og Skorpan konstaterer at: «Det var verkligen inte mycket jag hade sett, innan jag kom till Nangijala» (s. 149). Skorpan beskriver opplevelsene med en stor entusiasme, og leseren kan glede seg over hans opplevelser: «att se solen sila in mellan stammarna och höra fåglarna och känna lukten av våta träd och vått gräs och häst. Och allra mest tyckte jag om att rida där med Jonatan» (s. 149).

Skorpan gjenkaller flere ganger hvordan han hadde det i den primære verden, og leseren blir minnet om den tidligere triste tilværelsen, som en tydelig kontrast til Nangijala. Når brødrene er i Törnrosdalen og Jonatan bør gjemme seg i det hemmelige rommet, ønsker han å bli værende ute lenger. Skorpan reflekterer rundt dette: «Han hade väl inte lust att krypa in i ett kvavt litet rum. Ingen kunde förstå det bättre än jag som så länge hade legat instängd i min kökssoffa hemma i stan» (s. 107). Sykdommen isolerte Skorpan i den primære verden, og det gir han evnen til å forstå hvor lite fristende det er å være innestengt. Han har empati for Orvar, hvorav han var innesperret i et bur, og Skorpan var innestengt på et rom: «‘Fri’, mumlade han, ‘fri!’ [...] Orvar kände sej väl nu som jag gjorde, när jag blev fri från allt mitt onda och kom till Körsbärsdalen» (ss. 184-185). Sykdommen har gitt Skorpan innsikten til å

forstå den ubehagelige følelsen av å være fanget, det er derfor viktig for han å befri innbyggerne i Törnrosdalen.

5.6 Skorpanns utvikling

I litteraturen har en dødelig sykdom ofte vært en test for karakterstyrke (Sontag, 2002, s. 42). Ved lang tids sykdom eller alvorlig sykdom gjør spørsmålet om identitet seg gjeldende. Skorpan er maktesløs i den primære verden, da sykdommen har makten. Han får ikke oppleve noe på grunn av den, og frykter den nærstående døden. Morens fraværende rolle både før og etter Jonatans død, gjør at Skorpan er helt alene. Brødrene gjenforenes i Nangijala, men Jonatan drar ut på oppdrag for å redde Orvar, og forlater Skorpan igjen. Selv om Skorpan er frisk i Nangijala, er han fortsatt engstelig og redd. Sjangeren krever at protagonisten blir overlatt til seg selv, da det fører til utfordring og utvikling. Skorpan har til å begynne med ikke høye tanker om seg selv: «ingen var så hjälplös som jag» (s. 61). Det gjør at han tviler på hva han kan utrette alene, men kommer på hva Jonatan hadde sagt: «ibland måste man göra det som var farligt, annars var man ingen människa utan bara en liten lort» (s. 61).

Skorpan er overbevist om at Jonatan behøver hjelp, og forlater det trygge hjemmet i Körbsärsdalen for å finne han. Hans oppdrag og drivkraft er å redde Jonatan, slik at de kan være sammen igjen. Adskillelsen og oppdraget gir han mulighet til å vise at han ikke er «en liten rädd lort» (s. 63). Han prøver å overbevise seg selv om at han tør å dra ut på egenhånd, men leseren blir stadig påminnet om hvor redd han egentlig er: «Då trillade allt modet av mej med en enda gång. Jag blev en liten lort igen. En liten rädd lort som jag alltid hade varit» (s. 63). Skorpan blir fortvilet og lei seg hver gang brødrene skilles, men til gjengjeld er gjensynsgleden større: «tänk at man kan bli så glad! Så att det liksom storskrattar inne i själen» (s. 101).

Som protagonist blir Skorpan satt på en rekke prøvelser, da han gang på gang blir forlatt av Jonatan. Neste gang de skilles må Skorpan kripe alene gjennom en liten undergrunnstunell, for å kunne møte Jonatan på andre siden av muren. Hele tiden prater han med seg selv, for å overbevise om at det *ikke* er skummelt: «Nej, det gör inget att det är kolmörkt... nej, du kommer *visst* inte att kvävas [...] Jonatan är *visst* där och väntar på dej, tänk att han *är* det, du hör ju vad jag säger. Det *är* han!» (s. 146). Dette litterære grepet viser at han er redd, men på samme tid prøver å ikke være det, og presser seg selv til å fortsette.

De første gangene har Skorpan blitt ufrivillig forlatt, og har han vegret seg for å være alene. Når han og Jonatan redder Orvar ut av Katlagrotten, blir de jaget av Tengils soldater. Soldatene tar inn på, og Skorpan innser at han må hoppe av hesten som han og Jonatan deler. Både Jonatan og Skorpan selv blir forbauset over forslaget, og Jonatan spør: «Vågar du verkligen det», hvorpå Skorpan svarer: «Nej, men jag vill det ändå» (s. 192). Han tar et bevisst valg om å forlate broren, for at de andre to skal klare å komme seg unna. Skorpan vet at han blir værende alene, men Jonatan lover å komme tilbake å hente han. Det er ikke før det begynner å bli mørkt at Skorpan blir engstelig, og føler på det å være ensom.

Det går ikke lang tid før Skorpan må vise heltomot igjen. Sofia og Hubert kommer ridende sammen med forræderen Jossi, uten å vite at Jossi er på Tengils side. I sin forferdelse innser Skorpan: «Men någon *måste* ju hindra honom tänkte jag, Och sen förstod jag: Hjälp, det är jag som måste göra det!» (s. 195). Han innser at han er den som kan gjøre en forskjell, og klarer å redde Sofia og Hubert helt på egen hånd.

Som helter er det et nevneverdig skille mellom Jonatan og Skorpan. Jonatan beskrives som en «sagoprins» (s. 8), han er statisk og ufeilbarlig, mens Skorpan i likhet med andre fantasyhelter, ofte er redd og tviler på egne evner. Han er en dynamisk karakter, som kjenner på ekte følelser, noe som gjør det lettere for barn å identifisere seg med han. Gjennom Skorpan får barneleseren vite at det er lov å være redd, og at det på ingen måte utelukker det å være modig. Boka understreker heller at det først er når man er redd for noe og utfordrer denne redselen at man er modig. Hver gang Skorpan blir overlatt til seg selv er han redd, men det er disse utfordringene som bidrar til hans utvikling. Ved å bidra til motstandskampen tar han makten tilbake, ovenfor frykten og redselen sykdommen påførte han. Den ultimate heldedåden er når han tar Jonatan på ryggen, for å hoppe inn i Nangilima.

Vivi Edström (1992a, s. 232) påpeker hvordan Skorpans utvikling kommer til uttrykk gjennom navnet hans. Han ønsker å hete det samme som broren, men føler seg ikke fortjent til det: «Ja, jag visste det ju själv. Att jag aldrig kunde vara något modig. Och att jag inte borde heta Lejonhjärta som Jonatan!» (s. 88). Lejonhjärta er et forpliktende navn, og sier indirekte at man må være modig og sterk som en løve, eller i Skorpans øyne, som Jonatan: «Det var första gången någon hade kallat mej modig, och jag tänkte att om jag fortsätter så här, så kanske jag kan få heta Lejonhjärta» (s. 104). Da han kommer til Nangijala blir brødrene enige om å kalle Skorpan for Karl: «‘Vet du, jag tror vi får börja kalla dej Karl nu, när du heter Lejonhjärta’, sa Jonatan. ‘Skorpan Lejonhjärta, det skulle kanske få dom att skratta. Du höll

ju själv på att skratta ihjäl dej åt det och jag med'» (s. 38). Sammensetningen av navnet Skorpan og Lejonhjärta «låt ju inte klokt» (s. 20). Skorpan jobber hardt med seg selv og utfordrer sine redsler for å kunne føle seg fortjent til navnet og Jonatans kjærlighet. I det brødrene skal til å hoppe inn i Nangilima spør Jonatan: «'Men tror du att du vågar, Skorpan Lejonhjärta?' 'Ja, jag vågar', sa jag. 'Lilla modiga Skorpan', sa han» (s. 227). Navnet som tidligere skapte grapskratter blir sagt med ærbødighet. Skorpans identitet er avklart, gjennom utfordringene har han vist seg fortjent til å hete Lejonhjärta.

5.7 Nangilima - en ny sekundærverden

Hva kommer etter livet etter døden? Når brødrene skilles for første gang i Nangijala, får leseren vite om noe som heter Nangilima: «Gråt inte, Skorpan! Vi ses igen - säkert! Och blir det inte här, så blir det i Nangilima» (s. 57). Nikolajeva (1988, s. 80) trekker fram at i fantasy er døden en irreversibel passasje inn i en sekundær verden, og eventuelt til en tredje og så videre. Døden kan bety en overgang til en «higher world» (Nikolajeva, 1988, s. 40). I *Bröderna Lejonhjärta* avløses Nangijala av en ny verden og bedre verden, Nangilima. «I Nangilima [...] Där är det ännu lägereldarnas och sagornas tid [...] i Nangilima var det ingen grym sagotid utan en glad, en som var full av lekar» (s. 221). Denne formuleringen indikerer at Nangijala ikke lenger er «lägereldarnas och sagornas tid», illusjonen av paradiset er ødelagt, tiden har begynt å gå, og verden er blitt mer moderne nå som Skorpan har kommet til innsikt. Nangijala har fungert som en mellomstasjon, med ulike hindre som Skorpan har måttet overvinne på egen hånd og som har bidratt til hans indre utvikling. Nangijala har muliggjort Skorpans utvikling. Nangilima er bedre enn Nangijala, og Jonatan forsikrer Skorpan at «då är jag fri från allt ont och glad och jag vet inte vad! Och du också, Skorpan, du är också glad då» (s. 226). Akkurat slik fortellingen om Nangijala gjorde, gir fortellingen om Nangilima håp om et nytt og bedre liv.

«Han såg ut som en sagoprins, där han satt, men en blek och trött sagoprins var han» (s. 223). Jonatan blir gradvis lam av å ha blitt truffet av flammen til Katla. Han er med andre ord bundet til et sted, slik Skorpan var da han var syk. Nå er rollene reversert, Jonatan er den syke, Skorpan den friske. Det er Skorpan som kan redde han fra elendigheten, akkurat slik Jonatan reddet han fra flammene. «'Jonatan, jag tar dej på ryggen', sa jag. 'Du har gjort det för mej en gång. Och nu gör jag det för dej. Det blir ju bara rättvist'» (s. 227). Henvisningen

til innledningen skaper en sirkelkomposisjon, der flammene, begge gangene, er startskuddet på døden eller overgangen til en ny sekundær verden. Dette kan sammenlignes med fønixen som brenner seg selv opp, for så å stige fornyet opp av asken. William May, sitert i Frank (2013, s. 122), bruker fønixmetaforen til å beskrive hvordan de som har opplevd traumer eller alvorlig sykdom ofte har behov for å totalrenovere seg selv. Sykdomsfortellingen blir en rammefortelling. Frank (2013, s. 128) fremhever at en av grunnene til å lese sykdomslitteratur er «to witness a change of character through suffering», noe som også er tilfellet hos Skorpan. Han endres gjennom sin sykdomshistorie, sin historie om ensomhet og savn, og tør til slutt å møte uvissheten som døden symboliserer. Frykten for å bli skilt fra broren er større enn frykten for døden. Den nye fantastiske verden fører ikke bare til at brødrene holder sammen, men gjør dem friske.

Når Jonatan forteller om Nangilima trekkes det likhetstegn til den primære verden: «Men nu när han satt där vid elden och talade om Nangilima, så var det nästan som när han satt vid min soffkant hemma i stan» (s. 221). Barneleseren blir forsikret at her finnes det ikke krig, eller sagt på den barnevennlige måten, der er ikke «äventyr som inte borde få finnas» (s. 221). I Nangilima skremmer man barn med eventyr «men efteråt skrattade de åt det [...] Det är ju bara sagor. Nånting sånt har aldrig funnits. Aldrig här i våra dalar åtminstone» (s. 222). Nangilima er ikke et eventyr, her forteller man bare om dem.

Skorpan blir spurt om han husker første gangen de hoppet ut av vinduet, da Jonatan kom til Nangijala, og da svarer han: «‘Om jag minns det’, sa jag och grät ännu mer. ‘Hur kan du fråga så? Tror du inte att jag har kommit ihåg det varje stund ända sen dess?’» (s. 225). Minnet ligger stadig og presser på, og Nangilima er håpet og løsningen for at han ikke skal måtte gå igjennom sorgen en gang til.

Skorpan legger ikke skjul på redselen han føler, både overfor døden, for å være alene og for å miste storebroren igjen. Døden skal ikke få skille dem. Lindgren utfordrer den voksnes bruk av eufemisme i omtale av døden, som for eksempel sover en evig søvn eller har sovnet inn. Når Skorpan tror at hestene sover, forklarer Jonatan: «De sover inte, Skorpan! De är döda. Av Katlas eld. Men det du ser där borta, det är liksom bara skalet av dom» (s. 226). Både Mattias og hestene venter på dem i Nangilima (s. 226). Her poengteres skille mellom kropp og sjel. Det indikerer at det er det indre som teller, kroppen er bare en beholder for sjelen som vandrer videre. Det er derfor mulig å slippe fri fra kroppens fysiske sykdommer gjennom døden.

Katlagrotten fungerer som et bilde på dødsangsten: «Ett sånt avgrundsrike var Katlagrottan. Att krypa in genom det där svarta hålet, det var som att krypa in i en ond, svart dröm man inte kunde vakna ur, det var att komma från solljuset in i en evig natt» (s. 174). Det er også et frampek til slutten av boka. Jonatan sier til Skorpan: «jag vet inte vad som väntar där inne i mörkret, men dit in ska jag nu» (s. 174), hvorpå Skorpan svarer: «Det ska jag också [...] Har jag inte sagt att dit du går, följer jag med» (s. 174). Brødrene møter det ukjente, sammen, både i Katlagrotten og inn i Nangilima.

Det er flere antonymer i boka, både godt og ondt, lyst og mørkt. Fra mørket, det ukjente, til lyset, det lovende og håpefulle: «ett steg ut i mörkret, så skulle allt vara över» (s. 228). «Å, Nangilima! Ja, Jonatan, jag ser ljuset! *Jag ser ljuset!*» (s. 228). Det er først når Skorpan får muligheten til å gjengjelde brorens offer, at han kan tilgi seg selv og er fri fra dødsangsten. Dersom man leser verket som en realistisk fortelling, dør Skorpan først på siste side. Hoppet skjer da bare i hans fantasi, og kan derfor ikke kategoriseres som et selvmord. Bondevik og Stene-Johansen (2011, s. 327) påpeker at «selvmord er sluttunkt i bokstavelig forstand». Leser man verket som fantasy fungerer Nangijala som en mellomstasjon og er derfor ikke et sluttunkt. Jonatan understreker også at «jag kan inte döda någon» (s. 204), og foreslår derfor ikke at brødrene skal hoppe i døden, men inn i Nangilima, en ny og bedre verden. For en barneleser har det fantastiske i Nangijala hjulpet Skorpan å utvikle seg selv, og når han ser lyset indikerer det at Nangilima er sant, men denne gangen skal alt være godt. Brødrene får være sammen, og håpet om noe bedre er et faktum for barneleseren. «Boken slutar alltså inte, som hjältesagor brukar, med kämparnas triumf. Men den slutar med kärlekens triumf» (Edström, 1992a, s. 240). Kjærligheten brødrene har for hverandre gjør at deres liv ikke er ubetydelig.

6 *Bröderna Lejonhjärta* som politisk tekst

I analysens andre del skal jeg gjøre en intertekstuell analyse av *Bröderna Lejonhjärta* og Astrid Lindgrens krigsdagbok (2015) og sammenligne med tendenser fra andre verdenskrig. Her fokuserer jeg hovedsakelig på den voksne leseren, og hvordan de kan se sammenhenger som barneleseren ikke har erfaring til, uten at det nødvendigvis går ut over lesningen til barnet. I drøftingsdelen fletter jeg sammen analysene for å redegjøre nærmere for den doble tiltale.

6.1 Törnrosdalen - Det okkuperte land

Den tyske okkupasjonen av Norge kom overraskende på alle, og Astrid Lindgren var flittig i sin dokumentasjon av begivenhetene som utfoldet seg. Gjennom sin hemmelige jobb fikk hun en ekstra informasjonskilde til hva som foregikk i nabolandet. En mengde av brevene hun sensurerte kom fra Norge, og Törnrosdalen som okkupert land har flere paralleller til da Norge var okkupert. Sverige, på sin side, holdt sin nøytralitet gjennom krigen, men det var på ingen måte gitt, noe Lindgren skrev i sin dagbok: «Jag känner mig nervös inför framtiden - även vi här i Sverige måste få tunga öden att bära, det är väl inte möjligt, att allt ska förflyta i djupaste frid här» (2015, s. 256). Sverige var på mange måter lik Körsbärsdalen, der den sårbare posisjonen er understreket: «För när det blir så där tungt och svårt borta i den andra dalen, så blir livet svårt i Körsbärsdalen också» (s. 48). Den trygge, gode tilværelsen er skjør, og på vertshuset fornemmer Skorpan en slik truende atmosfære: «Ibland fick jag för mej att de hade några hemliga bekymmer precis som Sofia. Det var som om de då och då kom att tänka på nånting. Nånting de var rädda för» (s. 42).

Med okkupasjonen mistet nordmenn sin frihet, og gjennom beskrivelsene av Törnrosdalen får leseren et innblikk i hvordan det kan være å bo i et okkupert land. Soldatene beslaglegger det aller meste, fra hester til mat, og i de okkuperte landene var hungersnød ikke å komme utenom, da «tyskarna tar allt» (Lindgren, 2015, s. 148). Dette poengteres også i *Bröderna Lejonhjärta*: «Av tio böner på din åker, tar Tengil nio [...] Så länge Tengil finns, finns också nöd och hunger i Törnrosdalen» (s. 115). I dagboka skrev Lindgren om nyinnførte forbud: «Ingen får visa sig utomhus efter klockan 8 på kvällen. Gud, vad det skall hatas i Norge!» (2015, s. 104). I Törnrosdalen forsøker soldatene å overholde et lignende påbud: «Det är dödsstraff på att färdas ute efter solnedgången» (s. 108). Belastningen av å leve i et

undertrykkende, diktatorisk system kommer tydelig fram i beskrivelsene når Skorpan ser Törnrosdalen for første gang: «Hemskt var det også att se hur det stod till med människorna i Törnrosdalen, hur bleka och utsvultna och olyckliga de var allesammans» (s. 95).

6.2 Motstandsbevegelsen

I et land der folket blir undertrykket, er resultatet at noen reagerer med motstand. I løpet av okkupasjonen av Norge ble motstandenbevegelsen stadig større. Det samme skjer i *Bröderna Lejonhjärta*, der motstanden blir mer og mer utbredt: «folket här i dalen trålar och svälter och dör med bara en enda tanke och dröm - att få se sin dal fri igen» (s. 121), «Och från Körbärsdalen kom fler och fler frihetskämpar till hjälp» (ss. 201-202). Körbärsdalen er til uvurderlig hjelp i motstandskampen, noe Sverige også var for Norge. På tross av at Sverige under krigen offisielt var nøytrale og prøvde å holde seg utenfor, var deres 'nøytrale' posisjon til stor nytte for nordmenn som hadde klart å rømme til Sverige. Sverige la også til rette for motstandsbevegelsen, noe Lindgren kommenterte: «Vi har låtit dem utbildas i särskilda 'polisläger', som inte har varit något annat än en regelrätt militär utbildning» (2015, ss. 305-306).

Alle motstandsbevegelser behøver viktige frontfigurer for å lykkes. I *Bröderna Lejonhjärta* er hovedpersonene, Jonatan og Skorpan, avgjørende i motstandskampen. I tillegg leder Sofia og Orvar frigjøringsbevegelsen fra hver sin dal, og Mattias leder kampen i Törnrosdalen når Orvar sitter fanget i Katlagrotten. Sofia har ansvaret for brevduene, og blir beskrevet som en «duvdrottning» (s. 45). Det er bare duene som kan komme seg inn og ut av det okkuperte landet, og de er avgjørende for å frakte informasjon. Siden Nangijala er inspirert av middelalderen, er brevduene det eneste kommunikasjonsmiddelet. Alle duene til Sofia beskrives som «vit och oskyldig» (s. 51). En hvit due er et symbol på fred, og forræderen karakteriseres som et usselt menneske (s. 47). Duene er den gode sidens våpen mot ondskaper, og når de oppdager at en av duene har blitt skutt forstår de at det er en forræder iblant dem. Når Skorpan prøver å finne noen som kan opptre som hans farfar i Törnrosdalen, ser han en gammel mann som mater duene. Blant disse duene er det en hvit due, og da tar Skorpan sjansen på at denne mannen, Mattias, er på motstandssiden. Skorpan innser at «såna duvor hade jag bara sett hos Sofia» (s. 98). Lindgrens jobb som brevgransker kan leses som en parallell til Sofias ansvar for duene. Dersom statshemmeligheter havnet i feil

hender under andre verdenskrig, kunne det ha livsfarlige konsekvenser. Dette kommer også fram i *Bröderna Lejonhjärta*: «Och om det budskapet har kommit i Tengils händer, så betyder det döden för många borta i Törnrosdalen» (s. 51).

Akkurat slik som det hemmelige beredskapsarbeidet til Lindgren, foregår frigjøringsbevegelsen i *Bröderna Lejonhjärta* i det skjulte: «där reglade hon dörren och stängde fönsterluckorna. Hon ville väl vara säker på att ingen skulle kunna höra och se vad vi gjorde» (s. 47). Under andre verdenskrig ble motstand slått hardt ned på, også i Norge, noe Lindgren dokumenterte i dagboka: «10 norska medborgare [...] arkebuserats 'till sonande av flera sabotageförsök'» (2015, s. 147). Det urettferdige og tilfeldige utvelgelsen skapte frustrasjon og fortvilelse. Det var viktig at motstanden ble gjennomført i hemmelighet, noe som blir fremhevet i *Bröderna Lejonhjärta*: «Det fanns en hemlig låda i skänken, sa han, en som man varken kunde hitta eller öppna, om man inte kände till knepet» (s. 36), og beskjedene «var skrivet på något hemligt språk» (s. 52). Törnrosdalen blir fremstilt som en totalitær stat, der man hele tiden blir overvåket. Dette gjør at mye av motstanden må gjøres om natten, og det påpekes at: «'Mörk ska natten vara i Törnrosdalen', sa han. 'För där finns så många ögon som vill se vad di inte ska se'» (s. 115).

6.3 Jossi - Forræderen

Under andre verdenskrig var det vanskelig å vite hvem man kunne stole på, da både naboer og familiemedlemmer kunne vise seg å kollaborere med fienden. Lindgren poengterer dette ved å vise til Arnulf Øverland sin omdiktning av 'Stille Nacht': «Fred på jord, fryd på jord! / Vokt dig barn for din egen bror! / Kysser han dig, er du kanskje solgt / <Vinterhjelpen> arbeider koldt. / Ulvene ligner får / Lönnlig iblandt oss de går» (2015, s. 201).

I *Bröderna Lejonhjärta* blir motstandsmannen Orvar tatt til fange på grunn av forræderi. Skorpan mistenker Hubert, og førsteinntrykket av han på vertshuset var «att han hela tiden satt och såg vresig ut och inte sjöng med alls» (s. 43). I tillegg blir han beskrevet som «den skickligaste bågskytten i hela Körsbärsdalen» (s. 52). Han skyter til og med villkaniner, og kaniner er noe Skorpan liker veldig godt. Mistanken blir større, men Skorpan oppdager til sin store forferdelse at det er vertsmannen Jossi som er forræderen. «Jossi, han som var så snäll och glad och rödblommig och som hade gett mej kakor och tröstat mej, när jag var lessen - han var förrädaren» (s. 83). Denne åpenbaringen er sjokkerende, uhyggelig og

skaper spenning i fortellingen. At han som blir beskrevet som kjekk og alltid hyggelig skal være forræderen, er nesten ikke til å tro for en barneleser. I barnebøker er det vanlig med et tydelig skille mellom god og ond, og det barnelitterære systemet brytes ved at Jossi, som først fremstilles som god, viser seg å være på Tengils side.

Skorpan er godt skjult når han oppdager Jossi med Tengils soldater. Soldatene brennmerker Jossi, slik at andre soldater skal vite hvilken side han er på: «Alle Tengilmän måste bära Katlamärket, också en förrädare som du» (s. 84). Brennmerket symboliserer hans livslange tilhørighet til Tengil: «Nu vet du för eviga tider att du är en av de våra, så förrädare du är» (s. 84). Katlamerket kan ses på som en parallell til merket nazistene bar på uniformen for å vise sin tilhørighet til Hitler under andre verdenskrig.

Jossi representerer det motsatte av solidaritet. Så lenge det går bra med en selv, betyr det ingenting hvordan dine handlinger påvirker andre. I Körsbärsdalen «är allting gratis. Vi ger åt varann och hjälper varann allt eftersom det behövs» (s. 36). Denne fordeligen av goder gir assosiasjoner til kommunisme, med hovedtanken at alle yter etter evne og mottar hjelp etter behov. Det er folket som bestemmer og deler på det som er. Denne måten å leve på kommer alltid til å ha utfordringer så lenge mennesker som Jossi og Tengil finnes. Det er løftet om makt som får Jossi til å samarbeide med Tengil, og den nordiske, voksne leseren vil trolig trekke paralleller mellom Jossi og Vidkun Quisling. 14. april 1940 skrev Lindgren at «Den tyska överrumplingen av Norge har lyckats till stor del tack vare förräderi. De norska nazisterna har förrått sitt land» (2015, ss. 46-47). Quislings kollaborasjon med tyskerne ga han en maktposisjon som var utenom det vanlige i andre okkuperte land. Derimot hadde Norges reichkommisar Josef Terboven lite til overs for Quisling (SNL, 2019), og i *Bröderna Lejonhjärta* oppdager Skorpan «att ingen tycker om en förrädare, även om de har nytta av honom» (s. 83).

I et forsøk på å avsløre at Jossi er forræderen, blir Skorpanes unge alder brukt mot han: «Karl, det är gement att kalla en människa förrädare, när det inte är sant. Men du är väl för liten att förstå vad du har sagt just nu» (s. 197). Frykten og fortvilelsen over å ikke bli trodd når man snakker sant, er noe barneleseren kan kjenne igjen. Skorpanes alder, hans tidligere beskyldninger og det usannsynlige ved at 'snille' Jossi skal være forræderen, gjør Skorpanes oppgave utfordrende. Det er derimot katlamerket som til slutt avslører Jossis forræderi, og overbeviser Sofia: «Och där på hans bröst satt Katlamärket. Ett drakhuvud var det, och det lyste som blod» (s. 199). Beskrivelsen av Kaltamerket og sammenligningen med blod gir

uhyggelige assosiasjoner, og er helt motsatt av de første beskrivelsene av Jossi. Han er et klassisk eksempel på en ulv i fåreklær, og Lindgren skaper et troverdig scenario ved at en tillitsperson viser seg å samarbeide med fienden.

6.4 Tengil - Befriaren

Tengil er en diktator og leder av en undertrykkende okkupasjonsmakt. Som antagonist blir han kalt «odjuret» (s. 50) og «grym som en orm» (s. 49). Tengil umenneskeliggjøres, han er ikke en mann, men et uhyre og symboliserer ondskaperen i Nangijala. Han holder til i «Karmanjaka, landet uppe i De Uråldriga Bergens berg, bortom De Uråldriga Flodernas flod» (s. 49). I motsetning til de to dalene i Nangijala, er naturen kald og ugjestmild, som er passende da noe godt aldri kan vokse der ondskaperen regjerer.

Tengil beskrives som «alltignom grym och blodtörstig. Och dräkten han bar var röd som blod, hans hjälmbuske var också röd som om han hade doppat den i blod» (s. 123). Den voksne leseren vil trolig se denne sammenligningen som et bilde på hans skyld i tapte menneskeliv. Handlingene hans gjør han til et monster. Tengil behøver bare å peke, så tar soldatene eller dragen Katla seg av henrettelsen: «Det var hemskt, han dömde folk till döden bara med sitt pekfinger!» (s. 128). Det er ingenting innbyggerne kan gjøre når Tengil peker på dem som skal «träla i Karmanjaka» (s. 127), en av mennene som spytter mot Tengil blir drept på stedet. Den fæle hendelsen blir avvirket av Mattias som står fast ved kampånden, samholdet og håpet: «Vad han inte förstår, Tengil, det är att han aldrig kan kuva människor som kämpar för sin frihet och som håller ihop så som vi gör» (ss. 129-130). Denne avmakten som innbyggerne i Törnrosdalen blir utsatt for, skriver også Lindgren om i dagboka: «Och detta i ett nordiskt land! Hjärtat vill sprängas i bröstet på en av vanmäktigt raseri och förtvivlan» (2015, s. 103).

For den voksne leseren kan man se flere paralleller mellom Tengil og Hitler. Hitlers mangel på respekt for menneskeliv, ser vi også i Tengil: «hans ögon stirrade rakt fram, han såg inte människorna» (s. 123). Han viser en likegyldighet til menneskenes skjebne, og velger tilfeldig ut dem som skal slave for han resten av livet: «träla fick de göra ända tills de stupade» (s. 128). Dette gir assosiasjoner til jødeforfølgelsen og konsentrasjonsleirene. Katlagrotten kan ses på som et symbol for undertrykkelsen av Törnrosdalens innbyggere: «Långt inifrån grottans djup viskade det, och jag fick för mej att det var om alla plågor och all

gråt och all död som Katlagrottan hade opplevt under Tengils herravälde» (s. 175). Brødrene kommer fram til buret der Orvar er innesperret, og blir sjokkert over at «Orvar hölls fången som ett djur» (s. 179). Det inhumane behandlingen er sjokkerende, og Skorpan undrer seg over at noen kan være så ond mot andre mennesker. Lindgren skriver også i dagboka om den inhumane behandlingen av mennesker, som hun får vite om i sitt beredskapsarbeid (2015, s. 147).

Tengil taler ikke direkte til folket, noe Hitler etter hvert heller ikke gjorde. I 1943 skrev Lindgren: «Hitler är alldeles tyst och talar endast genom ställföreträdare. En del påstår, att han är död, en del, att han är tokig» (2015, s. 174). I *Bröderna Lejonhjärta* taler Tengil gjennom sin rådmann: «Han kunde inte tala till trälar. Han talade bare till Pjuka» (s. 126). Pjuka er, i motsetning til Jossi, en synlig kollaboratør. Når Pjuka taler til folket har Lindgren lagt inn et tydelig selvmotsigende innslag: «I sin stora godhet väntar vår nådige furste ännu en liten tid med det blodiga straffet, och han har till och med utfäst en belöning. Tjugo vita hästar får den som fångar Lejonhjärta åt honom'» (s. 126). Det at hestene er hvite er paradoksalt, da fargen hvit ofte forbindes med godhet. I tillegg har Tengil på ingen måte vist seg nådig, og terroriserer stadig Törnrosdalens innbyggere. Hans status som erobrer og seierherre fremheves ved at han har råd til å gi bort tjue hvite hester, og er den eneste i Nangijala som har diamant på fingeren (s. 128).

I dagboka har Lindgren limt inn et bilde av Hitler, der avisen har bildeteksten: «befriaren Adolf Hitler» (2015, s. 241). Denne omtalen av antagonisten er flettet inn i løsningsordet, for å kunne passere porten til Törnrosdalen: «All makt åt Tengil, vår befriare» (s. 138), og den voksne leseren ser det ironiske og selvmotsigende ved å kalle undertrykkeren Tengil for en befrier.

6.5 Katla og Karm

Det er en spenningsoppbygging ved at det tar lang tid før Skorpan og leseren får vite hva Katla er, og hvorfor navnet i seg selv skaper frykt. Gjennom det utenomtekstlige perspektivet kan Katla ses på som et symbol på Tyskland, og ødeleggelsen og døden de spredte om seg, under andre verdenskrig. I dagboka skrev Lindgren: «Tyskland liknar mest av allt ett ondskefullt odjur, som med jämna mellanrum rusar ut ur sin håla för att kasta sig över ett nytt offer» (2015, s. 49). Denne sammenligningen finner man igjen i fortellingen om Katla: «en

hemsk morgon kom hon krälände in i Tengils borg och blåste ut dödande eld mot alla och envar. De föll till höger och vänster, där hon gick fram» (s. 164). Katla dreper alt og alle, uansett hvilken side de er på. Hun er som et masseødeleggelsesvåpen, som dreper vilkårlig og hemningsløst.

Tyskland var derimot ikke alene i å spre skrekk og død. Russland på sin side var ikke noe bedre, og stormaktens krig med hverandre ble kommentert i dagboka:

«Nationalsocialismen och bolsjevismen - det är ungefär som två skräcködlor i kamp med varandra» (2015, s. 101). De to ideologiene som kjemper om europeiske herredømme, sprer død, og bryr seg ikke om menneskeliv i sin kamp mot hverandre. Gjennom å lese dagboka kan den voksne leseren se lindormen Karm og dragen Katla som symboler på Russland og Tyskland. Ondskapen materialiseres gjennom disse fryktelige uhyrene. Jonatan forteller om Karm, og forholdet mellom de to øglene: «han bodde i Karmafallet en gång i urtiden och att Katla hatade honom då och aldrig kan glömma det» (s.166). «De hade väl längtat efter det ända sen urtiden, ja, de högg och bet som två rasande och vältrade sina förfärliga kroppar om varann i virvlarna» (ss. 218-219). Det kan leses som en metafor på stormaktenes hat mot hverandre og i dagboka står det: «Tyskland och Ryssland var ju ursprungligen dödsfiender, i varje fall var deras respektive ideologier absolut väsensfrämmande» (2015, s. 67). Lindgren viser avsky for krig og påpeker at det aldri fører noe godt med seg: «Och *aldrig* lär de sig någonting utan bara fortsätter att begjuta jorden med blod, svett och tårar» (2015, s. 101). Krigen mellom øglene beskrives som:

En lång och hemsk strid var det, men den tog slut till sist [...] de sjönk tillsammans, tätt hopslingrade, ner i djupet. Och sen fanns där ingen Karm och ingen Katla, de var borta som om de aldrig hade funnits. Skummet var vitt igen och det giftiga vidundersblodet bortsköljt av Karmafallets väldiga vatten. (s. 219)

På samme måte som øglene lengtet stormaktene etter å være seierherre, men begge var tapende i kampen, særlig med tanke på tap av menneskeliv. Giften øglene spredte om seg ble vasket vekk av vannet, og det symbolske ved vannets rensende egenskap markerer ondskapens undergang, og håp om bedre tider i vente. Astrid Lindgren kom med et ønske for det nye året etter krigen: «Fast även om det kanske inte kan bli ett *gott* nytt år, så kanske det kan bli ett *bättre* nytt år» (2015, s. 320).

6.6 Sluttstriden

Ønsket om at krigen og all elendighet som fulgte med skulle ta slutt var sterk, og de forferdelige fortellingene fra rundt om i verden var så grusomme at de ble møtt med vantro. Dette kommer også fram i *Bröderna Lejonhjärta*: «Från gryningen till skymningen hade det intet varit annat än blod och skräck och död. Det finns äventyr som inte borde få finnas» (s. 221). Lindgren var smertelig klar over at livet ikke automatisk kunne gå tilbake til hverdagen, selv om man vinner krigen. Oppgitt skrev hun om vrangforestillingen til sin svigermor, som trodde at alt kom til å bli bra igjen bare rasjoneringsen i Sverige ble avskaffet: «de utsågligt förtvivlade sår, som kriget slagit botas nog inte med litet kaffe. Freden kan inte återge mödrarna deras söner, barnen deras föräldrar, de små Hamburg- och Warszawabarnen livet» (2015, s. 187). Fortvilelsen som kommer etter krig og død, er et faktum, og noe man også ser i *Bröderna Lejonhjärta*: «Många gav sina liv där för frihetens skull. Ja, den var fri nu, deras dal. Men de som var döda låg där och visste det inte» (s. 210). Sorg over å miste noen kan være så stor, at livet blir aldri det samme. Dette er noe Skorpan også konstaterer, «som förr blir Törnrosdalen aldrig. Inte för mej. Inte utan Mattias» (s. 210). At Mattias dør bidrar til å personifisere tapene av de som ofret livet for friheten.

Det er ikke bare Skorpan som blir påvirket av sluttstriden. Skorpan er ikke med i selve sluttstriden, og observerer kampen fra kjøkkenvinduset: «Jonatan red där mitt ibland dom, stormen slet i hans hår, och han blev vitare och vitare i ansiktet, och mitt hjärta blev mer och mer sjukt i mej» (s. 207). Jonatan drepte Tengil, med hjelp av Katla, og brøt dermed med sine moralske prinsipper. Oppgjørets vold eter Jonatan innvendig, og Skorpans beskrivelser av broren viser hvordan det sliter på Jonatan som er i mot bruken av vold (s. 204). Lindgren skrev i dagboka:

Måtte, måtte, *måtte* det bli slut nu snart, åtminstone med själva blodsutgjutelsen; sen kommer ju ändå allt annat elände, som följer med ett krig. [...] de som fått sina nervsystem söndertrasade i de omänskliga pansarvagnsslagen blir heller inte friska, bara för att freden kommer. Men ända, ända - måtte freden komma snart så att människorna så småningom kan börja återvända till förnuft [...] De, som redan mist sitt liv i detta krig, är kanske lyckligast. (Lindgren, 2015, ss. 187-188)

Etter andre verdenskrig påvirket psykiske lidelser svært mange mennesker; soldater, fanger og sivile på begge sidene. Dersom man leser Katlas ild allegorisk som ettervirkning av krigen, eller PTSD (posttraumatisk stresslidelse), gir beskrivelsene slutten en ekstra dimensjon.

Jonatan forteller hva dragens ild forårsaker dersom man er så uheldig å bli rammet: «Om den inte dödade, så gjorde den nånting som var mycket värre. Den förstörde nånting inne i en så att man förlamades. Det märktes inte genast, men det kom smygande, sakta och obevekligt» (s. 224). Jonatan blir ikke bare lammet fysisk, men den psykiske påkjenningen over hva han ble tvunget til å gjøre er vanskelig å leve med: «Han såg ut som en sagoprins, där han satt, men en blek och trött sagoprins var han. Stackars Jonatan, du är inte heller glad» (s. 223).

6.7 Barneperspektivet

Den politiske tematikken er mer tilgjengelig for den voksne leseren enn for barneleseren. Det er derimot flere elementer som bidrar til å rette denne tematikken mot barnet som leser.

Lindgren ivaretar barneleseren blant annet gjennom førstepersonsfortelleren Skorpan. Den interne fokaliseringen gjør at leseren kommer tett inn på Skorpans følelser og tanker, noe som gjør det lettere for barneleseren å identifisere seg med han.

Skorpans naive fortellermåte og hans subjektive oppfattelse av hendelsene gjør den politiske tematikken mindre skummel og brutal. For eksempel blir krigen og dens grusomheter forklart og sammenlignet med et «äventyr som inte borde få finnas» (s. 221). Dersom det oppstår tvil om det gode kommer til å vinne over den onde Tengil, får barneleseren vite: «det går för honom som det går för alla tyranner förr eller senare [...] Att han krossas som en lus och är borta för evigt» (s. 54). Det blir dermed fastslått før bokas slutt at det gode kommer til å seire. Å sammenligne Tengil med en lus bidrar ytterligere til å ufarliggjøre det onde.

I den politiske kampen mot Tengil tillegges brødrene et ansvar som tilsier at de er langt eldre enn 10 og 13 år (s. 12). Deres faktiske alder utviskes av en ubestemmelig mental alder, noe som bidrar til å normalisere ansvaret. En ubestemmelig mental alder er et karakteristisk trekk hos hovedpersoner i barnelitteraturen (Guanio-Uluru, 2018, s. 122). Dette er særlig tydelig når det kommer til Jonatan, noe Skorpans synsvinkel også bidrar til ettersom han ser opp til storebroren.

Lindgren benytter til tider humor for å ufarliggjøre de onde i boka. Eksempler på dette er gjennom latterliggjøring av Tengil og hans menn. Det er blant annet flere tilfeller der Jonatan, den mest ettersøkte blant Tengils menn, kler seg ut, og soldatene latterliggjøres for å ikke se hvem det er. Den ene gangen kler han seg ut som en gammel mann, og befinner seg rett foran nesen Tengil og hans soldater. «Jonatan tyckte om att klä ut sej [...] Men nu, här, inför Tengil, det var nästan för fräckt» (s. 127). En annen gang kler han seg ut som en tengilsmann, og spaserer ut av porten, forbi vaktene. Tengils soldater blir litt mindre skumle når Mattias påpeker at: «Så särdeles sluga är di inte, di där Tengilsmännen [...] Fast di tror det själva» (s. 112). Humoren undergraver overmakten og deres misbruk av makt.

Mattias sin funksjon i fortellingen er å være en trygg voksen i alt det ukjente: «jag kände hans snälla, goda armar omkring mej som ett skydd mot allt ont» (s. 98). Han avverger skumle situasjoner, med både kløkt, mot og ironi. For eksempel blir den stadige og skumle trusselen om dødsstraff latterliggjort av Mattias: «'Dödsstraffa mej hit och dödsstraffa mej dit'» (s. 110), som er med på å redusere alvorlighetsgraden av trusselen. Selv om Mattias later som han ikke er redd for soldatene, viser han Skorpan at det ikke bestandig er tilfelle: «'Jo, visst är jag rädd', sa Mattias. 'Känn hur mitt hjärta bankar'» (s. 145). Han poengterer at alle er redde iblant (s. 145). På denne måten får Skorpan, og barneleseren, vite at man kan klare mye, selv om man er redd.

Fantasy kan være et fint verktøy for å fremheve didaktiske formål, uten at det pedagogiske blir for overbærende (Birkeland, Risa, & Vold, 2018, s. 589). Det poengteres at man ikke skal dømme andre, som da Skorpan innser at Hubert ikke er forræderen: «Tänk att man så lätt kunde inbilla sej fel saker om folk!» (s. 86). Videre vektlegges det at man skal være et medmenneske, selv i krigstider. Et eksempel på dette ser vi når Jonatan redder en av Tengils soldater fra å drukne (s. 157), hvorpå han forklarer at «det finns saker man *måste* göra, annars är man ingen människa utan bara en liten lort» (ss. 160-161). Budskapet understrekes ved repetisjon. Et annet viktig budskap er ikke-vold. Jonatan sier at han ikke kan drepe noen, selv ikke for å redde sitt eget liv. Orvar er uenig i denne livsfilosofien, og som idealist og motstandsmann utbryter han: «Om alla vore som du [...] Då skulle ju ondskan få regera i all evinnerlighet!» (ss. 204-205). Da påpeker Skorpan: «om alla vore som Jonatan, så skulle det inte finnas någon ondska» (s. 205).

7 Didaktisk tilnærming

I denne delen vil jeg demonstrere denne masteroppgavens relevans i skolen. Jeg tar utgangspunkt i Fagfornyelsen 2020 som for tiden innføres i 8.-9. trinn og på 1. året på vgs., og som gradvis vil innføres i resterende trinn på ungdomsskolen og videregående. Fagfornyelsen stadfester at elevene i norskfaget skal introduseres for ulike litterære tekster, som kan gi innsikt i andre menneskers tanker og livsbetingelser, og stimulere til refleksjon. De skal møte tekster i en kulturhistorisk kontekst og fra sin egen samtid, både på norsk, svensk og dansk (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 2).

Ett av de tverrfaglige temaene i Fagfornyelsen er *Folkehelse og livsmestring*. «Temaet skal bidra til at elevene lærer å håndtere medgang og motgang, og personlige og praktiske utfordringer på en best mulig måte» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 12). Å lese litteratur kan være et godt utgangspunkt for samtale om for eksempel mellommenneskelige forhold, etiske og moralske dilemma, og grunnleggende livsspørsmål. I *Bröderna Lejonhjärta* tematiseres eksistensielle spørsmål, og sykdom og død er noe alle møter før eller siden i livet. Det er viktig å kunne snakke om frykten for det ukjente, for døden og for å miste dem man er glad i. Sykdomslitteratur kan gi innsikt i de følelsene man selv har, eller andres følelser og tanker rundt temaet. Boka har en overføringsverdi til det virkelige liv, og kan gi elevene verktøy til å snakke om eller håndtere utfordringer i livet.

Ett av de andre tverrfaglige temaene som er kommet inn med Fagfornyelsen er *Demokrati og medborgerskap*. «Gjennom arbeidet med temaet skal elevene lære hvorfor demokratiet ikke kan tas for gitt, og at det må utvikles og vedlikeholdes» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 13). Den politiske tematikken i *Bröderna Lejonhjärta* er et godt utgangspunkt for diskusjon rundt det å leve i et diktatur, og de ulike holdningene til menneskets verdi som kommer fram i verket. Det er blant annet herskeren Tengils komplette mangel for empati og respekt for menneskeverdet, det er motstandsmannen Orvar som mener det er nødvendig å ofre liv for å oppnå frihet, og så har vi Jonatan som er pasifist og ikke kan ta liv, selv ikke for å redde sitt eget (s. 204). I demokrati og medborgerskap er det viktig å «lære seg å håndtere meningsbrytninger og respektere uenighet» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 13). Både Orvar og Jonatan ønsker samme resultat; å se Törnrosdalen fri fra Tengils velde, men de er uenige om framgangsmåten.

I masteroppgaven til Øyen (2014) ser man også at de to lærerne flere ganger har benyttet *Bröderna Lejonhjärta* i undervisningen og hatt høytlesning for barna. Lærerne

opplever at boka fenger og skaper glede rundt litteratur hos barna. Dette presiserer den ene læreren at er vel så viktig som å fokusere på tekstens pedagogiske nytteverdi, da barnelitteratur er barns første møte med litteratur, og kan påvirke hvilket forhold de får til litteratur senere i livet. Samtidig fremhever lærerne at boka er en fin inngang til å ta opp vanskelige tema, slik som døden og avskjed.

Ystad (2016) poengterer i sin masteroppgave at boka er brukt i undervisning for både barn og ungdom. I arbeid med ungdom kan man gå nærmere inn i romanen og reflektere over tematikk og ulike litterære grep og tolkninger. Bokas doble tiltale åpner for å diskutere ulike tolkningsmuligheter, herunder hva som fører til at man tolker litterære verk forskjellig. I allalderlitteratur ser vi at ulik erfaring kan føre til ulike tolkninger av teksten. Som allalderlitteratur egner boka seg godt til bruk både i barneskolen, ungdomsskolen og på videregående.

Bröderna Lejonhjärta er en litterær tekst som åpner for fordypning i etikk og moral, politikk, historie, vanskelige tema og litterære virkemidler. For både barn, ungdom og voksne er det relevant å møte tekster som gir innsikt, som fremmer menneskeverd, nestekjærlighet og solidaritet, og gjennom sjangeren fantasy gir det leseren rom for innlevelse og mulighet til distanse til de utfordrerne temaene som tas opp i verket.

8 Konklusjon

Lindgren har gjennom sitt engasjement for barn og politikk påvirket både barnelitteraturen og samfunnet. Hun fremmer at barnet skal respekteres på lik linje med voksne, noe som kommer tydelig frem i verket *Bröderna Lejonhjärta*. Med sin doble tiltale kan verket karakteriseres som allalderlitteratur, da det henvender seg til begge lesere samtidig, uten å gå på bekostning av hverken voksen eller barn. Allalderlitteratur må alltid ivareta barneperspektivet, noe Lindgren gjør ved å fremstille en verden som oppfattes som meningsfullt ut fra barnets livserfaring. Barneleseren blir ivaretatt gjennom intern fokalisering, noe som gir barnet tilgang til Skorpans tanker og følelser, og tillater dem å ta del i hans utviklingsreise. Lindgren bruker et barnetilpasset språk, og evner å flette inn det pedagogiske på en uanstrengt måte gjennom bruk av gjentakelse og at handlinger begrunnes ut i fra etiske verdier.

Det er flere paralleller mellom andre verdenskrig, Lindgrens krigsdagbok og *Bröderna Lejonhjärta*. Den voksne leseren har erfaringer og kunnskap som gjør at de kan lese verket inn i en slik kontekst, noe som gir boka en ekstra dimensjon. Den politiske tematikken og de intertekstuelle referansene er ikke like tilgjengelig for barneleseren, men dette går ikke på bekostning av barnet som tekstens primære adressat.

Lindgren tar barnet på alvor, og er ikke redd for å ta opp såre og vanskelige tema. Hun problematiserer hemmelighetskremmeriet rundt barns død, og romantiserer ikke døden. Som sykdomslitteratur tematiserer *Bröderna Lejonhjärta* ikke bare sykdom og dødsangst, men ensomhet, bearbeiding av sorg og søskenkjærlighet. Det er eksistensielle temaer som er relevante for lesere, uansett alder. Det vonde og triste er med på å gjøre boka troverdig, både for den voksne og den barnlige leseren. De fantastiske elementene som Lindgren benytter gjør at spørsmålet om døden kan behandles med en viss distanse, og gjør døden tilgjengelig for barneleseren.

Jeg har demonstrert at kompleksiteten i fortellingen og fantasysjangeren åpner for ulike tolkninger og bidrar til å gjøre teksten relevant for barn og voksne. Lindgren legger inn indikasjoner på at Nangijala kan være en drøm, men avslører det aldri for barneleseren. Denne usikkerheten er med å gjøre verket til allalderlitteratur.

9 Bibliografi

- ALMA. (u.å). *Astrid Lindgren Memorial Award*. Hentet 8. september, 2020 fra <http://www.alma.se/>
- Amundsen, L. (2009). *Den gudene elsker, dør ung*. Hentet 20. oktober, 2020 fra Store norske leksikon: https://snl.no/Den_gudene_elsker%C3%B8r_ung
- Astrid Lindgren Aktiebolag. (2018). *Filmer och tv-serier*. Hentet 8. september, 2020 fra <https://www.astridlindgren.com/sv/verken/filmlista>
- Astrid Lindgren Aktiebolag. (2018). *Hur gick det sedan för Bröderna Lejonhjärta?* Hentet 18. august, 2020 fra <https://www.astridlindgren.com/sv/karaktererna/broderna-lejonhjarra/lejonhjarra-hur-gick-det-sen>
- Astrid Lindgren Aktiebolag. (2018). *Ilon Wikland*. Hentet 18. august, 2020 fra <https://www.astridlindgren.com/sv/verken/illustrationerna/ilon-wikland>
- Barnboken. (2005). Astrid Lindgren blir världsminne. *Barnboken*, 28(2005)nr.2, s. 4.
- Beskow, P. (1987). Landet Som Icke Är. Myt och verklighet hos Astrid Lindgren. I M. Ørving, M. Eriksson, & B. Sjöquist (Red.), *Duvdrottningen: En bok til Astrid Lindgren* (ss. 52-62). Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Bettelheim, B. (1979). *Sagens förtrollade värld : folksagornas innebörd och betydelse*. (D. Törngren, Overs.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Birkeland, T., Risa, G., & Vold, K. B. (2018). *Norsk barnelitteraturhistorie* (3. utg.). Oslo: Samlaget.
- Bjorvand, A.-M. (2020). *Astrid Lindgren*. Hentet 4. august, 2020 fra Store norske leksikon: https://snl.no/Astrid_Lindgren
- Bondevik, H., & Stene-Johansen, K. (2011). *Sykdom som litteratur : 13 utvalgte diagnoser*. Oslo: Unipub.

- Dabrowska, K. (2018). *Att berätta för barn om sorg och död. Sagoelementens funktion i Astrid Lindgrens Bröderna Lejonhjärta och Fredrik Backmans Min mormor hälsar och säger förlåt*. [Masteroppgave]. Uppsala Universitet.
- Doderer, K. (1987). Medmenschlighet i en tröstlös värld. I M. Ørvig, M. Eriksson, & B. Sjöquist (Red.), *Duvedrotningen: en bok till Astrid Lindgren* (ss. 46-50). Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Edström, V. (1992a). *Astrid Lindgren: Vildtoring och lägereld*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Edström, V. (1992b). Den barnlitterära texten. I M. Nikolajeva (Red.), *Modern litteraturteori och metod i barnlitteraturforskningen* (ss. 13-22). Stockholm: Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet.
- Engelstad, A. (2013). *Fra bok til film : Om adaptasjoner av litterære tekster* (2. utg.). Latvia: Cappelen Damm AS.
- Engelstad, E. (2013). *Bröderna Lejonhjärta - en roman om brødre kjærighet*. [Masteroppgave]. Trondheim: NTNU.
- Fürholzer, K. (2016). Child Coping Competence: Astrid Lindgren's The brothers Lionheart from a Medical Ethics Perspective. I N. Holst, I. Schäfer, & A. Ullmann (Red.), *Narrating Disease and Deviance in Media for Children and Young Adults* (Vol. 105, ss. 117-139). Frankfurt am Main, Germany: Peter Lang Edition.
- Folkehelseinstituttet. (2019). *Fakta om tuberkulose*. Hentet 4. september, 2020 fra <https://www.fhi.no/sv/smittsomme-sykdommer/tuberkulose/tuberkulose---faktaark/>
- Frank, A. W. (2013). *The Wounded Storyteller : body, illness, and ethics* (2. utg.). Chicago: University of Chicago Press.
- Guanio-Uluru, L. (2018). Fantasy litteratur for barn. I R. S. Stokke, & E. S. Tønnessen, *Møter med barnelitteratur : Introduksjon for lærere* (ss. 105-126). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellebom, O. (Regissør). (1977). *Bröderna Lejonhjärta* [Film].

- Holmberg, H. (1987). Om hur Astrid Lindgren utvecklar en personlig sagoform. I M. Ørvig, M. Eriksson, & B. Sjöquist (Red.), *Duvdrottningen : En bok til Astrid Lindgren* (ss. 63-96). Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordna del - tverrfaglige temaer*. Hentet 13. oktober, 2020 fra <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/tverrfaglige-temaer/?lang=nob>
- Lindgren, A. (1973). *Bröderna Lejonhjärta*. Örebro: Rabén & Sjögren.
- Lindgren, A. (2015). *Krigsdagböcker 1939-1945*. Lidingö: Salikon förlag.
- Lindqvist, K. (1996). Om konsten att ta kontakt : Muntligheten i Astrid Lindgrens författarskap. I P. Gustavsson (Red.), *Astrid Lindgren och folkdikten* (ss. 69-88). Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Melby, M. (2017). *Barneminnelunden*. Hentet 3. august, 2020 fra Fagpressenyt: <https://fagpressenytt.no/artikkel/barneminnelunden>
- Metcalf, E.-M. (1995). Leap of Faith in Astrid Lindgren's Brothers Lionheart. *Children's Literature*, 23, ss. 165-178.
- Miljöpartiet. (2020, 2. juli). *S kopierar SD om migrationen*. Hentet 4. juli, 2020 fra Debatt: <https://www.expressen.se/debatt/s-kopierar-sd-om-migrationen/>
- Mjør, I. (2006). Den barnelitterære teksten - og lesaren. I I. Mjør, T. Birkeland, & G. Risa, *Barnelitteratur - sjangrar og teksttypar* (ss. 25-54). Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Nikolajeva, M. (1988). *The Magic Code : The Use of Magical Patterns in Fantasy for Children*. [Doktorgradsavhandling]. Stockholms Universitet: Almqvist & Wiksell International.
- Nikolajeva, M. (1992). Förord. I M. Nikolajeva (Red.), *Modern litteraturteori och metod i barnlitteraturforskningen* (ss. 7-11). Stockholm: Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms universitet.

- Ommundsen, Å. M. (2010). *Litterære grenseoverskridelser : Når grensene mellom barne- og voksenlitteraturen viskes ut*. [Doktorgradsavhandling]. Institutt for lingvistiske og nordiske studier: UiO.
- Ramstrand, U. (2005). Vilka äventyr borde få finnas? : Bröderna Lejonhjärta och kritiken. *Barnboken (trykt utg.) Svenska barnboksinstitutets tidskrift, 28(2005)nr.1*, ss. 41-47.
- Røed, M. (2002). *Den voksnes vemod og barnets trøst. En lesning av Bröderna Lejonhjärta som ambivalent tekst*. [Masteroppgave]. Bergen: UiB.
- Rønnevik, A. (2004). *Astrid Lindgrens Bröderna Lejonhjärta: Lesning og resepsjon*. [Masteroppgave]. Trondheim: NTNU.
- Richards, A. (2007). Stepping into the dark: Mourning in Astrid Lindgren's The Brothers Lionheart. *Barnboken - Tidsskrift För Barnlitteraturforskning - Astrid Lindgren Centennial Conference, 30(nr.1-2)*, ss. 66-74.
- Shavit, Z. (1980). The Ambivalent Status of Texts: The Case of Children's Literature. *Poetics Today, vol 1-3*, ss. 75-86.
- Slettan, S. (2010). *Inn i barnelitteraturen : artiklar om bøker for barn og unge*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Slettan, S. (2018). Å utvide det moglege : Om fantastisk litteratur for barn og unge. I S. (. Slettan, *Fantastisk litteratur for barn og unge* (ss. 9-22). Bergen: Fagbokforlaget. Landslaget for norskundervisning.
- SNL. (2019). *Josef Terboven*. Hentet 29. april, 2020 fra Store norske leksikon: https://snl.no/Josef_Terboven
- SNL. (2019). *Stenografi*. Hentet 11. februar, 2020 fra Store norske leksikon: <https://snl.no/stenografi>
- Sontag, S. (2002). Illness as Metaphor. I S. Sontag, *Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors* (ss. 3-87). [Illness as metaphor, 1. utg.: 1978. ; Aids and its metaphors, 1. utg.: 1989. ; Samlet i ett volum, 1. utg.: 1991]. London: Penguin Books.

- Steffensen, A. Ø. (2001). Astrid Lindgrens eventyrform. I A. Skyggebjerg, *Nedslag i børnelitteraturforskningen 2* (ss. 63-87). Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Stiftelsen för Astrid Lindgrens Barnsjukhus. (u.å.). *Om Stiftelsen för Astrid Lindgrens Barnsjukhus*. Hentet 8. september, 2020 fra <http://www.astrid-barn.se/stiftelsen/>
- Stokke, R. S., & Tønnessen, E. S. (2018). Barnet og litteraturen. I R. S. Stokke, & E. S. Tønnessen, *Møter med barnelitteratur : introduksjon for lærere* (ss. 17-31). Oslo: Universitetsforlaget.
- Strömstedt, M. (1977). *Astrid Lindgren : en levnadsteckning*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Svenska barnboksinstitutet. (u.å.). *Om Astrid Lindgren-koden*. Hentet 11. februar, 2020 fra <https://www.barnboksinstitutet.se/forskning/astrid-lindgren-koden/>
- Törnqvist, E. (1975). Astrid Lindgrens halvsaga. Berättartekniken i Bröderna Lejonhjärta. *Svensk litteraturtidsskrift*, 38, ss. 17-34.
- Törnqvist, L. (2011). Rapport: Astrid Lindgrens arkiv - nya forskningsmuligheter. *Barnboken (trykt utg.) Svenska barnboksinstitutets tidskrift*, 34(2011)nr.2, ss. 59-67.
- Utdanningsdirektoratet. (2019). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*. Hentet 13. oktober, 2020 fra <https://data.udir.no/kl06/v201906/laereplaner-1k20/NOR01-06.pdf?lang=nob>
- Westin, B. (1997). Mission impossible - barnelitteraturforskningens dilemma. I H. Bacheviig (Red.), *Nye veier til barneboka* (K. M. Thorbjørnsen, Overs., ss. 252-268). Oslo: Landslaget for norskundervisning og Cappelen akademisk forlag.
- Ystad, S. K. (2016). *Den syke litteraturen: En komparativ analyse av Brødrene Løvehjerte og Faen ta skjebnen i et didaktisk perspektiv*. [Masteroppgave]. Trondheim: NTNU.
- Øyen, L. R. (2014). *Si meg, hva betyr adjø? Om avskjed med to brødre og en drake i Astrid Lindgrens verden*. [Masteroppgave]. Hamar: Høgskolen i Hedemark.

10 Vedlegg

Utdrag fra dødsannonse som henviser til Nangijala.

Vår älskade lilla Ängel

har lämnat oss och kommit
till Nangijala.

*Du fick ej leva
cancern tog Ditt liv,
men själen stannar i
Nangijala*

Sov gott, vi ses i Nangijala

har idag lämnat oss för ett liv i Nangijala
Vi saknar dig så otroligt mycket

Tänk
gärna på en gåva till
Sv. MPS föreningen.

Vår älskade fighter

*Underbar och älskad
av alla
Vi ses i Nangijala*

Vi ses i Nangijala
men även om du blir
100 år så känns det bara
som en dag där.

*Du finns i våra hjärtan
Vi älskar dig - ses i
Nangijala*

Vi möts i Nangijala

Kämparnas Konung,
Vår innerligt älskade

Vi ses i Nangijala

har idag tagit farväl av oss
efter en längre tids sjukdom

Klädsel: Gärna något
blått. Tänk gärna på
Barncancerföreningen i

